F. Selleslagh

DE GEVANGENISNOTITIES VAN JOZEF CARDIJN

(11 JUNI — 2 SEPTEMBER 1942)

Bij een bezoek, enkele jaren geleden, aan het Cardijn-Archief maakte Mevrouw Marguerite Fiévez, die de papieren van Cardijn aan het klasseren was, ons attent op de gevangenisnotities van de KAJ-stichter. Ze toonde ons een pakje dunne, verkleurde strookjes papier, zeer dicht volgepend met het gestyleerde geschrift van Cardijn, die eerder toevallig in het bezit van het Archief waren gekomen. In 1969 ontdekte de voormalige V.K.A.J.-leidster, Antoinette Sibenaler, bij het opruimen van een kamer, helemaal achterin een lade van een bergmeubel, enkele vergeelde omslagen waarin de notities waren bewaard. Ze overhandigde ze aan M. Fiévez, die de moeilijk leesbare aantekeningen met veel zorg en nog veel meer geduld uittikte. Na die dokumenten herhaalde malen te hebben gelezen, groeide het idee ze te publiceren, niet in het minst omdat wij oordeelden dat zij konden bijdragen tot een betere kennis van Cardijns persoonlijkheid, die toch een onuitwisbare stempel op het jeugdwerk in België en ook ver daarbuiten heeft gedrukt.

De notities werden in kronologische volgorde voorgesteld en genummerd. De niet-gedateerde stukken werden, aan de hand van interne en/of externe gegevens in het geheel ingepast. Bij de publikatie werd de taal waarin ze gesteld zijn behouden. Dat Cardijn in het Frans schreef mag sommigen wellicht verbazen, maar verklaart zich door het feit dat zijn korrespondenten buiten de gevangenis franstalig waren (J. Meert, E. Arnould, e.a.) en ook wellicht omdat hij makkelijker in die taal redigeerde.

Ten slotte stellen wij er prijs op volgende personen te bedanken voor hun steun en medewerking : eerst en vooral dé testamentuitvoerders van wijlen Kardinaal Cardijn die hun toestemming tot deze publikatie gaven; Mevr. M. Fiévez, die ons steeds met raad en daad heeft bijgestaan; Mgr. Schoenmaeckers en C. Vandewiel, resp. hulpbisschop en archivaris van het Aartsbisdom Mechelen-Brussel, die ons de gelegenheid boden belangrijke dokumenten i.v.m. Cardijn in te zien.

INLEIDING

Op 11 juni 1942 werd kanunnik Jozef Cardijn, de stichter en de algemene proost van de Kristelijke Arbeidersjeugd (KAJ), samen met priester Magnus, zijn hulpproost, J. Deschuyffeleer, de voorzitter van de KAJ en V. Michel, de voorzitter van de JOC, door de Duitsers achter de tralies gezet. De reden van de aanhouding was het organizeren van vergaderingen zonder toelating van de bezetter en het verspreiden van de brief d.d. 8 mei 1942 van de Belgische bisschoppen aan de militaire goeverneur, von Falkenhausen, waarin zij protesteerden tegen het zondagswerk in de Belgische mijnen. Die arrestatie was wellicht meer dan een louter politioneel optreden tegen een jeugdbeweging die zich niet aan de richtlijnen van de bezettende overheid hield. Ze moet inderdaad gezien worden in het licht van de konfliktsituatie die in de lente 1942 tussen de Duitsers en de Belgische Kerk, zeggen we maar kardinaal Van Roey, was ontstaan. In die kontekst betekende de aanhouding van de vier KAJ-prominenten een ernstige waarschuwing aan het adres van de aartsbisschop van Mechelen, die heel veel belang hechtte aan het voortbestaan van het katolieke jeugdwerk en meer bepaald van de Kajottersbeweging.

In de geschiedenis van de KAJOC (1) tijdens de bezetting kan men grosso modo drie periodes onderscheiden: een eerste, die van de hulpverlening aan de vluchtelingen, begint uiteraard in mei 1940 en loopt tot september 1940. Een tweede periode, die van het herstel van de KAJOC-aktiviteiten eindigt met de opsluiting van Cardijn in 1942. Na het drie maanden durende intermezzo van de gevangenschap begint dan de derde periode, die volledig in het teken staat van de op 6 oktober 1942 door de bezetter afgekondigde verplichte tewerkstelling in Duitsland, tijdens welke de Kajottersbeweging een biezonder intense aktiviteit zal ontplooien. In deze studie zullen wij ons beperken tot de twee eerste periodes. Wij zullen er de krachtlijnen van weergeven en proberen aan te tonen hoe het tot de arrestatie van Cardijn en zijn vrienden is gekomen. Bovendien zullen wij eveneens pogen de inhoud van de notities wat nader te onderzoeken en een overzicht te geven van de talrijke initiatieven die werden genomen om de vier opgeslotenen vrij te krijgen.

Op 10 mei 1940 hield de Belgische KAJOC feitelijk op te bestaan. De meeste leiders en leden waren gemobilizeerd en er bleef slechts een kleine kern militanten achter te Brussel. Toen de hoofdstad op 17 mei door de Duitsers werd bezet, verlieten ook zij, samen met Cardijn, het hoofdkwartier van de beweging en trokken naar Frankrijk. Het eindpunt van hun lange, moeizame tocht werd Toulouse, aan de voet van de

(1) Met KAJOC bedoelen wij voortaan de nationale organizatie als dusdanig. De afzonderlijke predikaten (V)KAJ en JOC(F) doelen op de vier « takken » van de beweging, wanneer die afzonderlijk aan bod komen.

Pyreneeën, waar zij, na kontakten met de plaatselijke JOC, het Algemeen Sekretariaat in een gebouw op de Place Ste Scarbe vestigden (2). Al op 26 mei kwamen 350 Kajotters en Jocisten te Toulouse bijeen voor een eerste informatievergadering en werd er een tweetalige folder verspreid, gericht « Aan al de Belgische vluchtelingen. *A tous les réfugiés belges* » (3). Hiermee werden de vluchtelingen verzocht zich te melden bij een vijftigtal plaatselijke Franse J.O.C.-federaties, waarvan de adressen werden meegedeeld. Bovendien werden « alle jonge mannen en meisjes » opgeroepen hun naam, adres in België, verblijfplaats in Frankrijk, hun beroep en ouderdom zo spoedig mogelijk mee te delen aan het Algemeen Sekretariaat van de KAJOC te Toulouse. Ten slotte bevatte het dokument ook nog een oproep van Cardijn en Magnus, in de Nederlandse versie medeondertekend door Jef Deschuyffeleer, tot « al de Kajotters en Kajotters-leiders » niet bij de pakken te blijven zitten. « Wanneer wij ons allen samen met een onoverwinbare geestdrift voor de wagen spannen en onverbiddelijk beslist zijn, al de moeilijkheden, hoe talrijk en hoe groot ze ook wezen, te overwinnen, dan is het zeker dat wij op enkele weken onze K.A.J. hervormen. Daarom één ordewoord : initiatief nemen!... Wij wachten niet op de vrede; wij vechten, offeren, bouwen, verdienen de vrede ».

Stilaan groeide het Algemeen Sekretariaat uit tot een inlichtingskantoor waar uiteindelijk ongeveer 97.000 adressen werden bijeengebracht. Talrijke ploegen werkten er aan een stel steekkaarten en antwoordden dagelijks op tal van vragen om inlichtingen. Bovendien werd er in de korenhal van Toulouse een tehuis ingericht waar dagelijks aan honderden vluchtelingen eten en onderdak werd gegeven. Zij kwamen er ofwel uit eigen beweging ofwel werden ze er naartoe gebracht door Kajotters die de noodkantonnementen in de streek bezochten. Dat alles met de logistieke steun van de Franse JOC die zelfs het blad *Monde Ouvrier* volledig openstelde voor allerlei mededelingen en oproepen van de KAJOC. Ook na de kapitulatie van het Belgisch leger op 28 mei 1940 bleef de Franse JOC de Belgische zusterafdeling bijstand verlenen. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de religieuze overheid. Mgr. Jules Saliège, aartsbisschop van Toulouse, die de Belgische Kajotters steeds had geholpen, veranderde zijn houding na 28 mei. Zoals vele Fransen beschouwde hij de Belgen als verraders en liet dat ook duidelijk blijken tijdens een sermoen (4). Hierdoor werd de tegenstelling tussen voor- en tegenstanders van koning Leopold III in de schoot van de Belgische kolonie te Toulouse nog aangescherpt. Cardijn betreurde ten zeerste die situatie en verkreeg van Mgr. Saliège de toelating zich van dezelfde kansel tot de Belgische gemeenschap van Toulouse te

(2) Voor een bondig overzicht van de KAJOC in Frankrijk, zie *De K.A.J. in België sedert den oorlog*, 1 december 1941, gestenc., p. 4 e.v.

(3) Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog (voortaan NCWOII), *KAJ-Archief*, nr. 540.

(4) Interview van Emilie Arnould door J. Wynants, mei-juni 1975. Wij danken E. Arnould, die ons dit vertrouwelijk vraaggesprek liet inzien en gebruiken.

richten. Hij hield er een vurig pleidooi voor het behoud van de eendracht onder zijn landgenoten, *sinon il n'y aura plus moyen de refaire une patrie*. Hoewel hij zijn sympatie voor de koning niet onder stoelen of banken stak, verklaarde hij toch dat de regering Pierlot de enige wettige overheid was. *Où que s'installe le gouvernement présidé par M. Pierlot, c'est le seul investi par les Chambres et il demeurera le seul légitime*, aldus de KAJ-proost. In privé-gesprekken zei Cardijn diep ontgoocheld te zijn over de koning, die het voorbeeld van zijn vader, Albert I, niet had gevolgd. Hij betreurde *qu'il avait fait passer avant tout son rôle de chef militaire et qu'il avait oublié son rôle de chef d'Etat en ne se présentant pas devant le Parlement, comme son père* (5).

Na de nederlaag van Frankrijk, stelde zich een nieuw probleem : de terugkeer van de vluchtelingen. De eerste die hierover met Kardinaal Van Roey ging spreken was de hulpproost van de KAJOC, Magnus, die op 29 mei te Mechelen arriveerde. Op 16 juli begaven Cardijn, Jef Deschuyffeleer en Mgr. Cruysberghs, de algemene proost van de Belgische Boerenbond zich eveneens naar de Kardinaal om deze laatste ertoe aan te zetten al zijn invloed te gebruiken om de repatriëring te bespoedigen. Met hetzelfde doel namen ze ook kontakt op met Koningin Elizabeth (6). Cardijn, Cruysberghs en Deschuyffeleer reisden terug af naar het zuiden met de opdracht ter plaatse de terugkeer te regelen. In België zelf stelde de KAJOC haar Centrale aan de Poincarélaan ter beschikking van de « Dienst voor vluchtelingen », waar de grote vergaderlokalen als slaapzalen werden ingericht en het restaurant dag en nacht werd opengehouden (7). Hier kwamen niet alleen vluchtelingen maar ook terugkerende krijgsgevangenen terecht.

Toen, in september 1940, het vluchtelingenprobleem voorgoed van de baan was, ging alle aandacht uit naar het opnieuw opstarten van de KAJ-aktiviteiten. De toestand was echter grondig veranderd. Het land was bezet en de bewegingsvrijheid beperkt. Het Algemeen Sekretariaat beraadde

---

(5) *Ibidem*.

(6) LECLEF, *Le Cardinal Van Roey et l'occupation allemande*, Brussel, 1945, p. 43 en Mgr. K. CRUYSBERGHS, *Memoires*, Mechelen, 1971, p. 134. Direkt na zijn terugkeer in Zuid-Frankijk, op 24 juli, richtte J. Deschuyffeleer een rondschrijven aan alle Kajotters waarin hij de zending naar België als volkomen geslaagd beschouwde. « Na het bezoek aan de hoogste personaliteiten, mogen wij zonder de minste aarzeling verklaren dat er van Belgische zijde alles, maar alles, wordt gedaan wat enigszins mogelijk is... om de terugkeer te bewerkstelligen », aldus Deschuyffeleer, die verder nog in zijn brief een overzicht gaf van de toestand in België die hij als « tamelijk normaal » omschreef. (NCWOII, *KAJ-Archief*, nr. 529).

(7) Dat de bevoorrading van het restaurant, waar aan de lopende band maaltijden werden geserveerd, niet van een leien dakje liep, blijkt onder meer uit het getuigenis van Jacques Meert, die toen de Kajotterscentrale leidde : « Om aan eten te geraken, gaan voortdurend enkele ploegen Kajotters op pad die heel Brussel afschuimden op zoek naar leveranciers die ons voedsel aan redelijke prijzen wilden verkopen. Een moeilijk probleem dat elke dag opnieuw moest opgelost worden ». (Interview van J. Meert door de auteur, 9 april 1975).

zich over die situatie en gaf, medio oktober 1940, een dokument uit onder de titel « De KAJ in de huidige omstandigheden », waarmee het de militanten de nieuwe koersrichting wilde aanwijzen (8). Na het ontstaan en het doel van de Kajottersbeweging te hebben geschetst, hadden de auteurs het over de KAJ in het bezette België. « Er is in ons land een voorlopig regime onder vreemde bezetting. Wij zijn er van overtuigd dat de grondstatuten van ons land zullen veranderen en daarmee hoeven wij rekening te houden », aldus het dokument. Er werd gepleit voor een duidelijk afwachtende houding en een stille start van de gewone aktiviteiten, « want de huidige toestand vraagt van ons kiesheid en voorzichtigheid ». De KAJ moest nu eenmaal leren leven met « het aanvaarden van beperkingen opgelegd door oorlogstijd en bezetting », b.v. het achterwege laten van publieke manifestaties die door de bezetter als een provokatie konden worden beschouwd. Ook onderwerpen « die de minste verdeeldheid onder het Belgisch volk kunnen verwekken » liet men liefst onaangeroerd. Openlijk verzet plegen was eveneens uit den boze, want de Kajotters werden ertoe aangespoord « altijd en overal, op alle gebied » het goede voorbeeld te geven, « ook waar het onderdanigheid geldt aan de maatregelen en voorschriften van de wettelijke en bezettende overheid ». De auteurs van het dokument verduidelijkten niet wat ze onder « wettelijke overheid » verstonden, maar, gezien de kontekst, mogen we aannemen dat ze daarmee de sekretarissen-generaal bedoelden. Al die consideransen leidden tot het besluit dat de KAJ zijn aktiviteiten moest aanpassen aan de noden van de tijd, zoals het verder uitbouwen van de reeds bestaande diensten voor beroepsoriëntering, voor werklozen en het oprichten van diensten voor oorlogsslachtoffers, voor zieken, enz.

Zoals de overgrote meerderheid van de Belgische bevolking, de eerste maanden na de kapitulatie, had de KAJ-leiding zich blijkbaar bij een Duitse overwinning neergelegd en was ze bereid zich aan het bezettingsregime aan te passen, met dien verstande dat ze in geen geval bereid was de eigen kristelijke identiteit prijs te geven. « Wij staan, aldus nog steeds het aangehaalde dokument, op het keerpunt van de wereldgeschiedenis : een tijd waar al het oude ineenstort en men verplicht is iets nieuws te maken ». Maar dat nieuwe mag zeker niet « heidens » zijn, « het moet gebouwd worden volgens Gods plan ». Alleen de Katolieke Aktie, meer bepaald de KAJ, is « geroepen om het werktuig te zijn van die goddelijke inspiratie in de menselijke dingen ». Kortom, de KAJ-leiding was bereid elke vernieuwing te aanvaarden, mits de katolieke waarden bleven prevaleren : « De nieuwe arbeidersstand, het nieuwe vaderland, de nieuwe wereld doen leven naar de leer en het voorbeeld van Kristus ».

In welke mate Cardijn bij het uitwerken van die richtlijnen werd geraadpleegd, weten we niet. Van « vernieuwing » in de zin van een

(8) Eigen verzameling dokumenten (voortaan Evdok.)

« eenheidsjeugd », zoals die door de Nieuwe Orde-gezinde organizaties werd voorgesteld, wilde hij in geen geval weten. Al vóór de oorlog had hij het hierover serieus met de Rexisten aan de stok gehad ([9]), en de bezetting deed hem in die afwijzende houding volharden. Zo nam hij het b.v. niet dat de nationale voorzitter van de KAJ, Jef Deschuyffeleer, kontakten onderhield met Nieuwe Orde-gezinde personen en organizaties met het oog op de vorming van een eenheidsjeugd. Jef Deschuyffeleer ontmoette meerdere keren Michel Tommelein, de naaste medewerker van Hendrik de Man, die behept was « met de *idée fixe* dat wij tot één jeugdbeweging moeten komen » en ging ook in op een uitnodiging tot een gesprek vanwege Ast Fonteyne, de jeugdleider van het Verdinaso ([10]). Toen Cardijn in oktober 1940 vernam dat Deschuyffeleer die gesprekken had gevoerd, tikte hij hem serieus op de vingers. Tijdens dat onderhoud ging het er niet zacht aan toe. Cardijn verweet zijn medewerker zijn ondoordacht optreden, waarop Deschuyffeleer « brutaal » repliceerde dat hij in de schoot van de KAJ geen enkele vrijheid tot handelen had ([11]). In ieder geval, de donderpreek van de KAJ-stichter moet indruk gemaakt hebben, want vanaf dat ogenblik vinden wij nergens nog een spoor van enige poging van toenadering tot Nieuwe Orde-gerichte groeperingen.

Cardijn was ontegensprekelijk voorstander van een « stille werking », waardoor de KAJOC zich tijdens de oorlogsjaren zou kunnen handhaven en was zeker niet gebrand op spektakulaire verzetsdaden, die meer schaadden dan baatten. Het moreel verzet was hem liever dan gewapende akties. In een brief van 22 augustus 1945, n.a.v. het twintigjarig bestaan van de Kristelijke Arbeidersjeugd, typeerde Kardinaal Van Roey dat geweldloos verweer van de KAJOC als volgt : « Gedurende de onheilsvolle bezettingsjaren... hebben de Kajotters overal het heilig vuur in het leven gehouden; zij hebben de moed en het vertrouwen ondersteund in de gevangenissen en in de concentratiekampen, onder de weggevoerden in Duitsland evenzeer als in hun familiën in het land zelf » ([12]).

---

(9) Toen de kersverse rexistische senator Xavier de Grunne Cardijn in oktober 1936 ging opzoeken om met hem over een eventuele samenwerking tussen de KAJOC en de Rexisten op het gebied van de *formation civique de la jeunesse* te praten, werd hij door Cardijn prompt de laan uitgestuurd. Hij kreeg zelfs de tijd niet zijn ideeën uiteen te zetten. *Devant l'explosion volcanique rencontrée, la présentation des projets prévus a été rendue impossible*, schreef een verbouwereerde de Grunne aan Kanunnik Leclef (Brief van de Grunne aan Leclef, 31 oktober 1936 in het *Archief van het Aartsbisdom Mechelen* (voortaan AAM), dossier Rex). Ongeveer een maand later veroordeelde Cardijn tegenover de KAJ-proosten, in scherpe bewoordingen, de nefaste invloed van Rex op de opvoeding van de jeugd. Een kleine greep uit Cardijns verklaringen : « Rex wil een staatsorganisme van nationale opvoeding der jeugd vanaf de ouderdom van 10 jaar; Rex is nu reeds bezig met het op touw zetten van een Rexistische jeugdorganizatie buiten de Kerk; Rex wekt de politieke drift op bij de jeugd vanaf 10 jaar met gevolg van opstandgeest tegen ouders, kerkelijke overheid, openbare wettige overheid; Rex verspreidt bij de jeugd de afgoderij van den « Uebermensch », den « Führer » « (AAM, *ibidem*).

(10) Dagboek van Jef Deschuyffeleer, september-oktober 1940.

(11) *Id.*, 29 oktober 1940.

(12) *Jubileumalbum. 20 jaar K.A.J.* (1925-1945).

Nieuwe initiatieven, voor zover ze niet tegen België gericht waren en de eigen identiteit van de KAJOC niet aantastten, wilde Cardijn wel een kans geven, zoals de *Service National de Volontaires du Travail* (SNVT). Na de kapitulatie van het Belgisch leger kreeg de nationale JOC-voorzitter, Victor Michel, de enige nationale leider die niet naar Frankrijk was vertrokken, het bezoek van Henri Bauchau. Hij kwam Michel vragen of de JOC niet wilde samenwerken met een groep oud-officieren en -onderofficieren, die werkkampen voor jongeren wilden inrichten. De JOC-voorzitter antwoordde dat hij de terugkeer van de andere nationale verantwoordelijken moest afwachten om een beslissing te treffen. Toen Cardijn in augustus 1940 te Brussel arriveerde, kwam Bauchau opnieuw aanzetten en vroeg officieel de medewerking van de KAJOC aan zijn projekt, dat inmiddels al van start was gegaan door de oprichting van een heuse v.z.w. en van enkele werkkampen ([13]). Cardijn duidde enkele onderhandelaars aan, die na zes vergaderingen met Bauchau tot een akkoord kwamen, dat op 19 september 1940 werd ondertekend. Het bestond uit 5 punten: 1. De SNVT is een Belgische privé-instelling; 2. In de beheerraad zullen 3 leden van de JOC en drie van de KAJ zetelen; 3. KAJOC-leiders zullen, zowel in de centrale diensten als in de kampen, bestuursfunkties uitoefenen; 4. Het bestuur van de werkkampen zal kristelijk geïnspireerd zijn. 5. In de schoot van de SNVT kan de KAJOC zelf eigen kampen inrichten ([14]).

Op 8 oktober schreef Cardijn een brief naar Bauchau waarin hij die overeenkomst bevestigde en één dag later deed Bauchau hetzelfde in een schrijven aan de KAJOC-proost ([15]). Deze laatste vond het een voortreffelijk initiatief waarin zijn organizatie een eersterangsrol zou kunnen spelen en Bauchau was evenzeer opgetogen omdat hij uit het enorme KAJOC-reservoir zou kunnen putten om zijn kampen te bevolken. Niets stond dus blijkbaar een blijvende samenwerking op basis van het vermelde akkoord in de weg. De roes duurde echter niet lang. Op 16 oktober verscheen er in de *Brüsseler Zeitung* een uitgebreid interview met *Oberstarbeitsführer* Müller-Brandenburg, de leider van de afdelingen Buitenland en Voorlichting in de diensten van *Reichsarbeitsführer* Hierl. Op verzoek van von Falkenhausen, de *Militärbefehlshaber* in België en Noord-Frankrijk, was Müller-Brandenburg naar Brussel gekomen om in ons land de toestand inzake arbeidsdienst nader te onderzoeken. Zijn bevindingen zouden achteraf door de bevoegde instanties kunnen worden gebruikt om een

---

(13) *Camp de travail et J.O.C.*, s.d. (Archief van het Bisdom Luik, *Volontaires du Travail*, H 75). Dit stuk werd ons meegedeeld door kollega A. Dantoing, die wij hiervoor oprecht danken.

(14) *Service National des Volontaires du Travail et JOC* (Evdok).

(15) Evdok. In zijn brief precizeerde Cardijn nogmaals hoe hij de op te richten arbeidsdienst zag: *Le Service National du Travail veut appliquer une formule belge, conforme aux traditions nationales et aux richesses spirituelles de notre pays et rejette toutes les formules antibelges en opposition avec ces traditions et ces richesses. C'est l'unique moyen de répondre aux aspiration de la jeunesse ouvrière et de mériter la confiance de toutes les autorités, tant civiles que religieuses.*

volwaardige arbeidsdienst in België uit te bouwen. Dat vraaggesprek werd overgenomen door de VNV-krant *Volk en Staat* en door het Rex-blad *Le Pays Réel* ([16]). In onze eigen verzameling dokumenten vonden wij een kopie van het artikel dat in *Le Pays Réel* verscheen, waarin jocisten passages hadden aangestipt die voor hen niet door de beugel konden. Eerst en vooral werd met een blauwe stift een vette lijn getrokken onder de zin waarin Müller-Brandenburg uitdrukkelijk verklaarde dat Vlamingen en Walen geheel afzonderlijk hun eigen arbeidsdienst moesten oprichten, daar waar de KAJOC steeds één beheersorgaan voor twee niet gescheiden takken — naar het voorbeeld van de vier takken van hun eigen organizatie — had voorgestaan. De andere passage die met forse uitroepingstekens in de marge werd aangestipt, ging over het uitsluiten van groepen en organizaties uit de arbeidsdiensten. Volgens Müller-Brandenburg — we geven hier de originele verklaring zoals ze verscheen in de *Brüsseler Zeitung* — hadden *Gruppen, mögen sie heissen wie sie wollen, in diesem Dienst nichts zu suchen und daher dürfen keinerlei Organisationen, mögen sie heissen wie sie wollen, auch nur in die Lage kommen, hier Einfluss nehmen zu wollen. Die Idee ist zu gross und zu umständig und in ihren Auswirkungen zu wertvoll für das Land, als dass sie irgendwelchen Gruppen, welcher Art auch immer sie sein mögen, als Ausbeutungs- oder Propagandaobjekt preisgegeben werden könnte.* Vooral die uitspraak zat de KAJOC dwars, want was er in het akkoord van 19 september niet overeengekomen dat zij op alle niveaus belangrijke funkties zou krijgen en eigen kampen in de schoot van de SNVT zou mogen inrichten?

Als klap op de vuurpijl had men rond dat tijdstip in KAJOC-kringen vernomen dat Bauchau en zijn vrienden onderhandelingen waren begonnen met het Commissariaat voor 's Lands Wederopbouw, om de SNVT om te vormen tot een openbare instelling die onder dat Commissariaat zou ressorteren en het alleenrecht voor het inrichten van werkkampen zou verkrijgen ([17]). Het SNVT-bestuur was zich bewust van die psychologische flater en sloofde zich uit in allerlei demarches en besprekingen om de KAJOC-leiders alsnog te paaien. Tevergeefs. De eerste negatieve reaktie kwam uit Luik waar Mgr. Kerkhofs, op aandringen van *les milieux catholiques de Verviers*, zich tegen een arbeidsdienst onder overheidskontrole uitsprak ([18]). Enkele dagen later, op 23 oktober, stuurden Cardijn en hulpproost Magnus een brief naar Kardinaal Van Roey waarin ze zich *épouvantés* verklaarden over de « verstaatsing » van de SNVT ([19]). De oprichting van *un service étatiste du Travail* was volgens hen *inopportune,*

(16) *Volk en Staat*, 17 oktober 1940 — *Le Pays Réel*, 17 oktober 1940.
(17) Interview van V. Michel door de auteur, 3 december 1979.
(18) Brief van L. Halleux, jocist en Ververse SNTV-verantwoordelijke aan V. Foucart, 16 oktober 1940 (Evdok).
(19) (Evdok).

inutile, dangereuse, opposée au but poursuivi. Aan de Kardinaal werd gevraagd de nodige stappen te doen *pour écarter ce projet... particulièrement dangereux pour l'Eglise* want *sinon nous pourrions nous trouver bientôt devant un fait accompli.*

Of Van Roey werkelijk iets heeft ondernomen om de « verstaatsing » van de arbeidsdienst tegen te gaan, hebben wij jammer genoeg niet kunnen vaststellen. Zo hij toch intervenieerde, dan haalde die tussenkomst niets uit, vermits de SNVT op korte termijn evolueerde in een door de KAJOC ongewenste richting. Op 30 november 1940 verscheen inderdaad het besluit van de sekretarissen-generaal « houdende oprichting van de 'Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen' en 'Service volontaire du Travail pour la Wallonie' » ([20]). Vanaf dat ogenblik hield de Kajottersbeweging de zaak voor bekeken. Al de Kajotters en Jocisten, (behalve één) die aktief aan de oprichting van de SNVT hadden meegewerkt, trokken zich terug uit die groepering. Dat Cardijn niets meer van de « verstaatste » Arbeidsdienst wilde weten, blijkt o.m. uit de manier waarop hij de jocist Hilaire Willot onhaalde. Deze laatste, provinciaal kommissaris voor Henegouwen van de SNVT, nam op 5 december 1940 ontslag uit zijn funktie, omwille van de *modifications fondamentales* die de organizatie had ondergaan. Toen hij zijn beslissing persoonlijk aan Cardijn meedeelde, stond de kanunnik op, *m'embrassa chaleureusement et m'approuva avec émotion,* aldus Willot ([21]).

Na die ongelukkige experimenten had de KAJOC begrepen dat ze gewoon haar eigen aktiviteiten moest voortzetten en zich niet opnieuw mocht laten « afdwalen naar onvolledige en simplistische formules, naar de begoocheling van een valse eenheid of naar valse leerstelsels en mystiek » ([22]). Ze vond dat ze geen grondige wijzigingen moest aanbrengen « noch aan haar programma, noch aan haar metode, noch aan haar geest om zich nu aan de huidige noden aan te passen » ([23]). Gedurende de periode 1940-juni 1942 werd er dan ook voortgewerkt volgens het vooroorlogse stramien, met enkele aksentverschuivingen. Zo werd er, in het kader van de ziekendienst, vooral aandacht besteed aan de gezondheid van jonge arbeiders. Er kwamen enquêtes over de voeding van de jongeren, openluchtkuren in het KAJOC-domein te Dworp en er werd een nieuwe Dienst voor Lichamelijke Opvoeding in het leven geroepen, die in alle gewesten monitoren vormde. De beroepsoriëntering, die de KAJOC in de jaren dertig als eerste organizatie in België introduceerde, werd verder uitgebreid en aangevuld met plaatsingsdiensten die vele jongeren aan passend werk hielpen.

---

(20) *Belgisch Staatsblad,* 8 december 1940.

(21) Jean-Jacques FLAHAUX, *Le Service des Volontaires du Travail pour la Wallonie (1940-1944). Un mouvement dans la tourmente de la Belgique occupée,* Leuven, Licentiaatsverhandeling, UCL, 1979, p. 23-24.

(22) *De K.A.J. in België sedert den oorlog,* 1 december 1941, p. 8.

(23) *Ibidem.*

Gewoontegetrouw had de KAJOC niet alleen oog voor het materiële welzijn van de jonge arbeiders. Ook aan de verheffing van het kulturele peil van de jeugdige werknemers werd aandacht besteed. Door het aanleren van liederen, declamatie, het opvoeren van toneeltjes en spreekkoren, enz. wilde men « meer voornaamheid, fierheid, waardigheid in het dagelijks arbeidsleven, familieleven en ontspanningsleven » van de arbeidende jeugd brengen. Ook werden de leden aangezet tot lezen. Hiertoe konden ze gebruik maken van de eigen biblioteken en van de door de eigen uitgeverij (de « Kajottersuitgaven — Editions Jocistes ») gepubliceerde werken. De geestelijke vorming tenslotte gebeurde via de studiekringen en de gewestelijke studiedagen. Dit is slechts een zeer bondig en erg onvolledig overzicht van wat de KAJOC in 1940 en 1941 presteerde ([24]).

Hoe stonden de Duitsers nu tegenover een beweging die, de grote vooroorlogse massabijeenkomsten daargelaten, gewoon zijn aktiviteiten verderzette? Op 11 juli 1940 had de bezetter een verordening uitgevaardigd « betreffende de vergaderingen en de verenigingen », waarin maatregelen voorkwamen om o.m. de aktiviteiten van de jeugdgroeperingen te reglementeren ([25]). Volgens die tekst moesten « openbare vergaderingen die niet van politieke aard zijn en die in een gesloten lokaal zullen gehouden worden... ten laatste 7 dagen vooraf ter kennis gebracht worden van de *Ortskommandant* ». Bijeenkomsten « met louter godsdienstig of artistiek karakter » waren niet aan die regel onderworpen. Aangezien echter de KAJOC en ook andere Katolieke Aktie-organizaties, zich van meet af aan op hun religieus karakter beriepen om aan de aangifte-plicht te ontsnappen, zag *Militärverwaltungschef* Reeder zich op 17 juli 1940 genoodzaakt de inhoud van de verordening te verduidelijken. Hij onderstreepte hierbij dat de aktiviteiten van de katolieke jeugd- en andere organizaties niet als *reinreligiös* mochten worden aangezien en bijgevolg moesten worden gesignaleerd. In bijlage gaf Reeder dan een lijst van de jeugdgroeperingen die tot de Katolieke Aktie behoorden en drukte de *Kommandanturen* op het hart dat die talrijke *Verbände der katholischen Aktion... sorgfältig im Auge zu behalten* waren ([26]).

---

(24) Voor een gedetailleerd overzicht, raadplege men het in noot 22 vermeld verslag.

(25) *Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich* (voortaan VoBlatt), 18 juli 1940.

(26) Als « zuiver religieus » mochten *alleen* de godsdienstige plechtigheden beschouwd worden (*Richtlinien zum Vollzug der Verordnung über Versammlungen und Vereine vom 11. Juli 1940*, bestemd voor alle *Oberfeld-*, *Feld-* en *Ortskommandanturen* in België, 17 juli 1940 — *German Records Microfilmed at Alexandria* (voortaan GRMA), T 501, r. 102, fr. 863-868). Met die maatregelen transponeerde Reeder in bezet België een wetgeving die al sedert het begin van het nazi-bewind in Duitsland van kracht was. Al op 5 november 1934 verscheen er een voor het hele Rijk geldende *Gesetz zur Regelung der öffentlichen Sammlungen und sammlungsähnlichen Veranstaltungen*, waardoor alle niet tot de NSDAP behorende organizaties verplicht werden hun bijeenkomsten vooraf te melden. Die wet werd later nog aangevuld met enkele uitvoeringsbesluiten, waardoor vooral de katolieke groeperingen gedwongen werden in kerken en andere godsdienstige gebouwen te

Voor zover wij hebben kunnen nagaan hielden de Kajotters zelden of nooit rekening met die Duitse voorschriften. Vanaf de herfst 1940 werd er over heel het land vergaderd, zonder dat de bezetter daarover werd ingelicht. In 1940-1941 leidde die houding niet tot konflikten met de Duitsers, maar lokte ze daarentegen wel reakties uit vanwege Kardinaal Van Roey. Zo riep deze laatste, eind 1940, de voorzitter van de J.O.C., Victor Michel, enkele keren bij zich om hem erop te wijzen dat de KAJOC, en samen met haar de hele Katolieke Aktie, zeer grote risico's nam door niet officieel toegelaten vergaderingen te organizeren. Van Roey vond dat dergelijke bijeenkomsten beter in een kerk of in een sakristie zouden plaatsvinden, omdat op die manier de bezetter de « zuiver godsdienstige » aard van die ontmoetingen moeilijk kon betwisten. Naar hijzelf verklaarde, verzette Michel zich met hand en tand tegen die « katakombenmentaliteit » van de Kardinaal en zei hij vlakaf dat de KAJOC zich niet naar dat advies kon schikken. Zij was immers een organizatie voor lekenapostolaat, die zich tot alle jonge arbeiders, zowel gelovige als ongelovige, richtte en derhalve mocht ze zich niet in religieuze plaatsen afzonderen. En zo gebeurde het ook, aldus Michel. Heel de duur van de bezetting hield de Kajottersbeweging vergaderingen waar en wanneer ze dat opportuun achtte ([27]).

Een tweede poging om de Belgische jeugd, vooral de katolieke vleugel, onder kontrole te krijgen vond plaats op 14 juli 1941, zowat één jaar na de verordening op de bijeenkomsten. Die dag publiceerde het militair bestuur een *Anordnung*, een bevel, waardoor alle verenigingen *deren Mitglieder sich überwiegend aus jugendlichen Personen bis zu 20 Jahren zusammensetzen* verplicht werden zich bij de *Kommandanturen* te melden ([28]). Bij enkele organizaties, zoals de scouts, waarvan de Duitsers veronderstelden dat zij, gezien hun oorsprong, uitgesproken anglofiel waren, heerste er een zekere ongerustheid ([29]). Van katolieke zijde nam men echter ook deze oekaze met een korrel zout. Van Roey gaf de katolieke jeugdleiders de

---

vergaderen. Zelfs dan nog kwam de politie vaak tussenbeide omdat in een kerk of een parochiezaal katolieke jongeren b.v. Duitse volksliederen zongen. Dat was immers in de ogen van de nazi's geen *rein religiöse* aktiviteit! (U. VON HEHL, *Priester unter Hitlers Terror. Eine biographische und statistische Erhebung*, Mainz, 1984, p. LXIX en LXVIII — H. EBELING en D. HESPERS, *Jugend contra Nationalsozialismus*, Frechen, 1966, p. 31-32).

(27) Interview van V. Michel door de auteur, 3 december 1979.

(28) *Anmeldepflicht für Jugendorganisationen* (NCWOII, affiches). De verenigingen moesten op een tiental vragen antwoorden door middel van een formulier, af te halen bij de plaatselijke *Kommandantur* : de naam van de vereniging, het doel ervan, welke insignes, vlaggen en uniformen werden er gebruikt, naam en adres van de leider, aantal leden, bedrag van de geïnde ledenbijdragen, enz. De ingevulde formulieren moesten vóór 21 juli 1941 afgeleverd worden *(Le Pays Réel*, 16 juli 1941).

(29) P. DELANDSHEERE en A. OOMS, *La Belgique sous les nazis*, deel I, Brussel, s.d. p. 394-395.

wenk *de faire le mort* en niet al te veel belang aan die Duitse eis te hechten ([30]). Het resultaat van de enquête was maar pover. Van de KAJOC b.v. antwoordden er slechts 45 afdelingen, samen goed voor 758 mannelijke en 916 vrouwelijke leden! ([31]). Sankties werden er niet genomen, want dan hadden de Duitsers alle katolieke jeugdorganizaties moeten verbieden. Ze beseften maar al te goed dat *die konfessionellen Gruppen den stärksten Block innerhalb der gesammten Jugendarbeit* vormden en bijgevolg *nicht unterschätzt* mochten worden. Dit gold in 't biezonder *für den politischen Kampf der Flamen* ([32]). Hiermee bedoelde de bezetter dat ze de vorming van een nazi-gezinde eenheidsjeugd in Vlaanderen in de weg stonden en alles behalve geneigd waren, samen met de kollaborerende Vlamingen, tegen het bolsjevisme ten strijde te trekken.

Dat de kollaboratie vooral de KAJ niet in haar hart droeg, blijkt voldoende uit persartikelen, waarvan wij er hier enkele zullen aanhalen. De meeste aanvallen kwamen los na de Duitse inval in Rusland op 22 juni 1941. Op 12 juli 1941 nam *De SS-Man* in een lang artikel de KAJ-proosten in het vizier. « Wereldproblemen rond de koffietafel » heette het stuk waarin een onderpastoor, te gast bij een tante van een SS-man, ten tonele werd gevoerd. De SS-man bracht zogezegd een relaas van die ontmoeting waaraan hijzelf deelnam. « De onderpastoor, aldus de okkasionele verslaggever, is een jonge man met mooie, frisse blozekaken. Hij was de leider der kajotters en is het, onder ons, ook nu nog... Hij is een soort van held, die ook thans nog alle gevaren ten spijt, voor godsdienst en vaderland strijdt door het organizeren van geheime kajotter-burger-jeugdvergaderingen, waarop het evangeliewoord van de Engelse radio ijverig wordt verspreid, besproken en gecommenteerd en waar de jonge helden worden opgeleid tot krijthelden en tot tricolore durvers ». Op 19 juli publiceerde hetzelfde blad een artikel onder de titel « Rome of Moskou! » waarin de Katolieke Aktie gesommeerd werd een duidelijke keuze te maken. « Rome of Moskou was eens de leuze die de Katolieke Aktie hoog voor de massa's spande. Op wat wachten NU de Katolieke Aktie-mannen? Wij Wapen-SS-mannen staan reeds midden in de strijd! Waar blijft men? Hier moet stelling genomen worden. De keus is onverbiddelijk en laat geen kasuïstiek toe! Ofwel met Moskou en Engeland ofwel met Vlaanderen en Duitsland. Wie een hart heeft, wie eer bezit... zal strijden! ». En zo ging het verder, week na week.

---

(30) De Duitse *Anordnung* werd besproken tijdens het beraad dat de franstalige proosten op 14, 15 en 16 juli te Mesvin hielden. (zie daarover, p. 188). Er werd overeengekomen dat E.H. Mampaey, nationaal proost van de J.I.C. *(Jeunesse indépendante catholique)* met Mechelen kontakt zou opnemen om een gemeenschappelijke houding van alle K.A.-organizaties te bepalen. Op 16 juli bracht Mampaey het antwoord van Van Roey : *L'avis de Son Eminence est de faire le mort, nous devons manœuvrer... Le Cardinal interviendra s'ils vont trop loin. L'ordonnance ne nous regarde pas. Les scouts c'est plus difficile : donner des renseignements vagues et généraux.*

(31) *Erfassung der belgischen Jugendverbände*, 19 augustus 1941. (NCWOII, dossier Jeugd).

(32) *Ibidem.*

Als laatste voorbeeld van die krampachtige oproepen tot de katolieke jeugd, citeren wij nog een artikel uit *De SS-Man* van 4 oktober 1941 : « Heel kristelijk Europa staat aangetreden voor een strijd op leven en dood tegen het kommunisme. Waar zijn nu de offensief-brigades? Waar is nu het Mannenverbond voor Katolieke Aktie! Waar de eens zo ijverige kajotters-beweging?... alle eens zo aktief in hun offensief-beweging tegen Moskou! De Vlaamsche strijders tegen het bolsjevisme wachten op hun daadwerkelijke hulp ».

Probeerde de Vlaamse SS de katolieke jeugd voor het Oostfront te ronselen, dan beschouwde de NSJV (Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen) het als haar taak de katolieke jongeren ertoe aan te zetten de traditionele jeugdorganizaties de rug toe te keren om naar de nazi-jeugd over te stappen. De NSJV slaagde er inderdaad in o.a. enkele Kajotters te doen overlopen, zoals de Oostvlaamse leider Marc De Bruycker, die dadelijk gepromoveerd werd tot « leider van de Sociale Dienst » van de NSJV. Andere KAJ-leiders kon de NSJV blijkbaar niet strikken, want alle artikels die in *De Jonge Nationaalsocialist* verschenen om Kajotters tot desertie aan te sporen, waren steeds ondertekend door die ene M. De Bruycker. Deze begon zijn lange reeks oproepen in hogervermeld blad in september 1941. In een echt triomfalistisch artikel, « Jonge Arbeiders », nam hij reeds zijn wensen voor werkelijkheid. « Eenheid. Het is werkelijk! », luidde de aanhef van het stuk. « Leiders der Kristene (K.A.J.) en der Socialistische (A.J.C.) Jeugdbonden voor jonge arbeiders, hebben elkaar gevonden in één Nationale Jeugdbeweging : de NSJV-Vlaanderen ». Met « leiders » bedoelde De Bruycker niemand minder dan zichzelf en AJC-leider Karel Wiedemann! Andere KAJ-verantwoordelijken volgden het voorbeeld van de Oostvlaming niet. « Datgene waarvoor wij jaren hebben gestreden, een schoner leven voor de arbeidende jeugd, gaat naar zijn verwezenlijking. Schoon klaart de dag! Morgen marcheert de arbeidende jeugd vooraan, trouw achter de Jeugdleider, Jonge arbeiders, Uw kameraden verwachten U! Hou Zee! », aldus nog de nieuwbakken NSJV-er ([33]).

In november 1941 achtte De Bruycker het nodig opnieuw een vurig appel tot de jonge arbeiders te richten, waaruit blijkt dat zijn vorige artikels maar bitter weinig hadden uitgehaald. Hij deed dat in de « Sociale rubriek » van *De Jonge Nationaalsocialist*. De oproep werd voorafgegaan door een vinnige kritiek op de KAJ, die slechts een produkt van de klassenstaat was. « Alhoewel haar leiders en leden bezield met grootse idealen, gedeeltelijk althans, er in lukten de arbeidersjeugd te groeperen, op te voeden en te helpen, werkte de arbeidersjeugdbeweging de klassenstrijd in de hand en maakte elke waarachtige volksverbondenheid onmogelijk. De jonge arbei-

(33) *De Jonge Nationaalsocialist. Strijdblad der Nationaalsocialistische Jeugd in Vlaanderen*, Midden Herfstmaand (september) 1941.

der is niet alleen een werkmanskind, maar op de eerste plaats is hij een volwaardig volksgenoot. Daarom mag de jonge werker niet afzonderlijk worden gegroepeerd, maar moet samen met de jongere kerels uit de andere standen in het gelid staan. En als dan 's avonds rond het kampvuur, ging De Bruycker in een romantische bui verder, de student en de boerenzoon naast de jonge koolputter zal zijn neergehurkt en zij samen als uit één mond hetzelfde lied van Volk en Vaderland zullen zingen, dan zullen zij beide voelen en beseffen hoe innig verbonden zij zijn, hoe onverbreekbaar de band zal geworden zijn voor gans het verder leven. Dan alleen zal de leuze die de arbeidersbeweging zo dikwijls heeft gebruikt : « Nieuwe Jeugd » werkelijkheid zijn geworden ». De overloper besloot zijn betoog met de zoveelste poging zijn vroegere vrienden tot vaandelvlucht aan te zetten, waarbij hij verwees naar Kajotters (hij noemde geen namen) die de stap naar het verraad al hadden gezet : « Kameraden die gisteren bij u stonden, die vochten als gij onder dezelfde vlag voor een leugen, verwachten u. Wij zijn ervan overtuigd, wij vinden ons allen eens terug in de ene Nationaalsocialistische Jeugdbeweging » ([34]).

Het was precies om het hoofd te bieden aan het gevaar dat de Katolieke Aktie liep, zich door de sirenenzang van de « eenheidsjeugd », dat de kollaboratie al sinds het begin van de bezetting *forte* had aangeheven, te laten meeslepen, dat in 1941 twee vergaderingen voor proosten werden gehouden. In juli kwamen de franstalige en in december de Vlaamse nationale proosten bijeen, om over dat belangrijk tema van gedachten te wisselen. De vergadering van de Waalse aalmoezeniers werd bijeengeroepen door Kanunnik Dermine, de direkteur van de Kristelijke Werken van het bisdom Doornik, in het kleine plaatsje Mesvin, waar er gedurende drie volle dagen (14, 15 en 16 juli) werd gedebatteerd. Cardijn kwam er veelvuldig aan het woord tijdens de diskussies en hield zelf een referaat over *Le problème de la jeunesse* ([35]). Hij hield het bij zijn bekend standpunt dat de Kerk moest instaan voor de « integrale opvoeding » van de jeugd, wat op heel wat tegenstand stuitte, o.a. vanwege Kanunnik Van der Elst, de man die later met het militair bestuur over Cardijns vrijlating zou onderhandelen. Tijdens het debat over *La jeunesse nationale* zette de KAJOC-stichter zich biezonder scherp af tegen de idee van een eenheidsjeugd onder staatskontrole. « Ze kunnen een dergelijke jeugd slechts geleidelijk aan organizeren, aldus Cardijn, en eer er in dit land een eenheidspartij komt, wat de *conditio sine qua non* is voor een eenheids-

(34) *De Jonge Nationaalsocialist*, Slachtmaand (november) 1941.

(35) Zie ook dok. nr. 46, noot 232. Te Mesvin werden volgende uiteenzettingen gehouden, steeds gevolgd door een levendig debat : Kanunnik J. Vieujean (Hoogleraar UCL), *Action catholique : œuvre d'élite ou de masse;* Cardijn, *Le problème de la jeunesse;* J. Jadot (proost van de JEC), *L'action catholique de la bourgeoisie;* J. Dermine, *La mise en œuvre des décrets du Concile de Malines;* Mgr. L. Picard (proost van de ACH), *L'action catholique et la paroisse;* Kanunnik Jacques Leclercq (hoogleraar UCL), *L'Eglise au carrefour des temps présents.*

jeugd, zal het nog wat duren ». Hier botste hij opnieuw met Van der Elst die slechts twee uitwegen zag : ofwel blijft België onder een Duits regime (*alors nous aurons à bien mourir*), ofwel komt er *un état belge nouveau, un état fort* en zal de jeugd vanzelfsprekend onder het toezicht van die staat staan.

Kanunnik Leclercq merkte daarbij op dat de katolieken in bepaalde landen hun voordeel uit een nationale jeugd konden halen. Mgr. Picard was het daarmee eens en citeerde het voorbeeld van Portugal, waar de nationale jeugd volledig door de katolieken werd gekontroleerd. Cardijn vond dat alles behalve een ideaal model, omdat het regime de neiging had zich te veel met kerkelijke aangelegenheden te bemoeien. Hij verwees hierbij naar het getuigenis van een goede kennis, Kardinaal Cerejeira, primaat van Lissabon en proost van de Portugese KAJ, die *n'est pas tellement enthousiaste du régime Salazar*. Volgens Kanunnik Vieujean zouden er in om het even welk regime wrijvingen tussen Kerk en Staat zijn, vermits het nagestreefde doel niet hetzelfde was. Leclercq oordeelde dat men er toch best aan deed een oplossing te zoeken om zich te integreren in het nieuwe staatsbestel, *plutôt que de se cramponner à un état fini*. Kanunnik Dermine veerde daarop recht en zei dat het *un devoir patriotique* was *de réagir contre l'ordre nouveau, s'il se présente sous un idéalisme néo-payen*. Cardijn was het met deze laatste zienswijze volledig eens en parafrazeerde het citaat uit het Evangelie : *Je donne à César tout ce qui revient à César, pourvu qu'il soit Chrétien*. Hiermee bedoelde hij dat de staat niet verstikkend mocht werken op de ontplooiing van katolieke initiatieven en aan de bestaande organizaties de mogelijkheid moest bieden zich vrij te ontwikkelen. Cardijn verwees in dat verband naar het (gefaalde) experiment met de nationale arbeidsdienst : *J'ai pris attitude contre le camp de travail et je le ferai quant l'Etat m'empêchera d'avoir un milieu pour former des chefs*.

Ongeveer dezelfde ideeën bracht Cardijn naar voor tijdens de studiedagen voor de Vlaamse nationale proosten van de Katolieke Aktie, die van 28 tot 31 december 1941 te Groot-Bijgaarden werden gehouden ([36]). « In zekere landen, aldus de KAJOC-proost, heeft een totalitair staatsregiem het jeugdvraagstuk op dusdanige wijze opgelost, dat het op korte jaren beslag gelegd heeft op de ganse jeugd en deze gewonnen heeft voor een levensopvatting die gans het volksleven heeft omwenteld. Hier te lande worden van verscheidene zijden buitengewone inspanningen gedaan om een eenheidsbeweging tot stand te brengen, hetzij in dienst van een staatspartij of van een levensopvatting ». De ideale oplossing van het jeugdprobleem lag, volgens Cardijn, besloten in het « pluralisme », d.w.z. dat de Staat alle bestaande jeugdorganizaties zou subsidiëren en vooral aan de Kerk het recht zou toekennen « een jeugdbeweging op touw te zetten die voor de

(36) *Besluiten van de studiedagen te Groot-Bijgaarden* en J. CARDIJN, *Het jeugdprobleem. Uiteenzetting gehouden te Groot-Bijgaarden*, december 1941 (Evdok.).

nodige levensopvoeding der jeugd instaat ». Op de bezwaren die tegen dat pluralisme werden geuit (verdeeldheid onder de jeugd, bestendiging van de partijpolitieke strijd en van « de noodlottige gevolgen van het liberalisme en het individualisme ») antwoordde hij dat dit kon worden opgelost « door een geest van verstandhouding en samenwerking... door gezamenlijke verwezenlijkingen, betogingen en vieringen die de ganse jeugd samenbrengen in 't teken van volk en land... door bestendige staatsinstellingen die de hoofden der jeugdbeweging samenbrengen in dienst ener levende en doelmatige eenheid ». Kortom, « dit pluralisme — aanpassing aan de basis en eenheid van het hoofd — sluit elk liberalisme en individualisme uit, alsook willekeur en dwingelandij ». De katolieke jeugdbeweging moest, aldus nog Cardijn, aan de buitenwereld tonen dat de eigen verscheidenheid de eenheid niet hinderde en op die manier het bewijs leveren dat de pluralistische oplossing de beste was.

Wat nu zijn eigen beweging, de KAJOC, betrof, stelde hij vast dat de toestand « hoopgevend » was. Sinds het begin van de oorlog had ze « aan godsdienstige diepgang en invloed gewonnen ». Aan de andere proosten bijeen te Groot-Bijgaarden deelde hij nog mee dat hij over « een sterke kern en degelijk gevormde leiders » beschikte. De enige hinderpaal bij het verden uitbouwen van de beweging was « het verdwijnen van de uiterlijke hulpmiddelen », waardoor de KAJOC niet meer zoveel als vroeger naar buiten kon treden. Voor het overige zetten de Kajotters gewoon hun werkzaamheden voort, zonder door de bezetter echt verontrust te worden. Zoals we reeds eerder zagen, kwamen de aanvallen veeleer van de kollaboratie dan van de bezetter. De chef van de afdeling IV B 1 (*Politische Kirche und Sekten*) van de Sipo-SD, SS-*Obersturmführer* Gerhard Seeck, bevestigde trouwens dat er in 1940-1941 geen enkele aanleiding was om tegen de KAJOC op te treden. *Die KAJ bot uns zum Frühjahr 1942 keinerlei Grund gegen sie einzuschreiten* ([37]). Wat deden de Kajotters en de Jocisten in 1942 dan zoal verkeerd dat de Duitsers, na twee jaar kwasi onverschilligheid, zich plotseling voor die jeugdorganizatie gingen interesseren?. Volgens Seeck moet de oorzaak ervan gezocht worden in het feit dat rond die tijd er zich meer en meer gevallen voordeden, *in denen KAJ-Angehörige an der Verbreitung der im Untergrund erscheinenden Zeitung « La Libre Belgique » beteiligt waren.* De Duitse politie had zelfs, steeds volgens Seeck, een sterk vermoeden *dass die Redaktion der Zeitung in der KAJ zu suchen sei* en dat was ook de reden voor de inval tijdens de JOC-studieweek te Sint-Lambrechts-Woluwe, waarover wij het verder zullen hebben. Nochtans *führten die sicherheitspolizeiliche Untersuchungen zu keinen Ergebnis, unser Verdacht fund keine Bestätigung.* Dat vele KAJOC-

(37) Brief van G. Seeck aan de auteur, 21 november 1981. — Het is wel jammer dat de verslagen van de Sipo-SD over de situatie in België voor de jaren 1940, 1941 en 1942 verloren zijn gegaan. Ze zouden ons zeker meer geleerd hebben over de plotse belangstelling, vanaf de lente 1942, van de bezetter voor de KAJ-aktiviteiten.

leden verdelers waren van *La Libre Belgique* en dat de KAJ-centrale aan de Poincarélaan eveneens een tijdlang als depot voor het klandestiene blad gediend heeft, klopt met de waarheid, maar de redaktie was daarentegen niet in handen van KAJOC-verantwoordelijken ([38]).

In zijn aktiviteitsverslag voor de periode van 15 maart tot 1 juni 1942, maakte Reeder, de chef van het militair bestuur, ook gewag van een toenemende geëngageerdheid van de katolieke scouts en van de KAJOC in het verzet ([39]). *Diese Jugendverbände sollen in letzter Zeit einen grossen Zuwachs erhalten haben. Sie befassen sich neben der politischen Beeinflussung ihrer Jugendmitglieder durch geistliche Betreuer hauptsächlich mit der vormilitärischen Ausbildung.* Reeder heeft het hier dus niet over medewerking aan de klandestiene pers, maar over « premilitaire opleiding ». Hij precizeerde niet wat hij hiermee bedoelde, maar wellicht beschouwde hij het dragen van een uniform, het op stap marsjeren en het regelmatig organizeren van bijeenkomsten, die zelden of nooit aan de bezetter werden meegedeeld, als zovele kenmerken van paramilitaire agitatie! Het militair bestuur had zich dan ook voorgenomen een *scharfe Ueberwachung und Untersuchung der deutschfeindlichen Betätigung* van de scouts en de KAJOC door te voeren, die *über kurz oder lang zu einer Auflösung und Zerschlagung der Organisationen* moest leiden.

Het eerste optreden van de bezetter tegen de Kajottersbeweging vond plaats tijdens het Paasweekeinde 1942. De Sipo-SD, o.l.v. Seeck, deed toen een inval in het Instituut voor Doven en Blinden te Sint-Lambrechts-Woluwe waar de JOC een Nationale Studieweek hield, die liep van vrijdag 10 tot dinsdag 14 april. Deze belangrijke bijeenkomst werd al in december 1941 voorbereid. Vooreerst was ze voorzien te Godinne, maar omwille van de oorlogsomstandigheden werd ze verplaatst naar het makkelijker te bereiken Brussel. De Broeders van Liefde, die het Instituut bestuurden, stelden vergaderlokalen ter beschikking, terwijl andere religieuze instellingen en kolleges van de hoofdstad slaapgelegenheid boden aan de talrijke jocisten die vanuit alle hoeken van franstalig België aan het bezinningsweekend kwamen deelnemen. De definitieve inschrijvingslijst vermelde 183 personen, waaronder 25 proosten, 47 seminaristen en ook 6 vertegenwoordigers van de Franse JOC ([40]).

Volgens naoorlogse getuigenissen waren de Duitse politiediensten op een of andere manier in het bezit geraakt van het programma van de Studieweek. Ze waren vooral geïnteresseerd in de lezingen die Cardijn

---

(38) Interview van Victor Michel door de auteur, 3 december 1979.

(39) *Tätigkeitsbericht Militärverwaltungschef* (voortaan TB), Nr. 20 (GRMA, T 501, r. 105, fr. 832).

(40) Een gedetailleerd overzicht van de voorbereiding van die Studieweek vindt men in *Réunions du Bureau National de la JOC* (10 oktober 1941 — 30 september 1942) in *Archives de la JOC/F*, Brussel.

ging houden en in de uiteenzetting van Kanunnik Dermine over *Notre devoir patriotique d'aujourd'hui et de demain.* Vooral de tweede « les » van de KAJ-proost over *L'Education de la dignité ouvrière* wekte de belangstelling van de bezetter ([41]). In dat exposé trok Cardijn van leer tegen politieke regimes die de opvoeding zagen als *une sorte de dressage des facultés psychiques et des forces physiques, de l'intelligence, de la volonté, des sentiments et du corps* en *qui préconisent comme moyen d'éducation le culte absolu de certaines réalités temporelles : la race, l'Etat, le travail, le prolétariat, etc. qu'elles proposent comme fin dernière de l'homme et de la vie terrestre* ([42]). Hij veroordeelde al degenen die *réservent à un Parti ou à l'Etat aux mains d'un Parti, le monopole de l'éducation à donner à la jeunesse,* maar verwierp ook het liberalisme en het individualisme die verantwoordelijk waren voor *l'abandon de la jeunesse dans sa vie para-scolaire et post-scolaire.* Al die opvoedingsssystemen waren verkeerd, aldus Cardijn, omdat ze geen rekening hielden met *la fin essentielle, intérieure et éternelle de la personne des jeunes travailleurs, en séparant la vie terrestre de sa signification et de sa destinée éternelle, en faisant des jeunes travailleurs des instruments et des moyens en vue d'un idéal qui leur est extérieur.* Daartegenover stond de kristelijke opvoeding van de jeugd die, zoals Pius XI het formuleerde in zijn encycliek van 31 december 1929 over dat onderwerp, wel degelijk rekening hield met *la fin sublime pour laquelle elle a été créée.* Het is een uitermate verheven opvoeding want *elle embrasse la vie humaine sous toutes les formes : sensible et spirituelle, intellectuelle et morale, individuelle, domestique et sociale, pour l'élever, la règler, la perfectionner d'après les exemples de la doctrine du Christ.* Dat de Staat of een Partij zich de volledige opvoeding van de jeugd wilden toeeigenen was dus verwerpelijk, niet alleen omdat ze die bovennatuurlijke dimensie niet konden meegeven, maar ook omdat ze de jeugd louter als een machtsfaktor gebruikten en misbruikten.

Het spreekt vanzelf dat de bezetter weinig begrip voor dergelijk proza kon opbrengen, evenmin trouwens als voor wat Kanunnik Dermine in zijn lezing over *Notre devoir patriotique d'aujourd'hui et de demain* naar voor bracht. Deze direkteur van de Kristelijke Werken van het bisdom Doornik, had kort voordien reeds een *Catéchisme du patriotisme Chrétien* samengesteld, waarin hij met vragen en antwoorden de kristelijke burger wilde

(41) Zie noot 38 en *La JOC et la Résistance* (Evdok.). De vier lezingen die door Cardijn werden gehouden waren : *La dignité des jeunes travailleurs et des jeunes travailleuses — L'Education de la dignité ouvrière — La J.O.C. éducatrice de la masse des jeunes travailleurs — Un statut de vie pour la jeunesse ouvrière.* Ze werden nog tijdens de oorlog uitgegeven (zie dok. nr. 1, noot 13).

(42) *XIIe Semaine d'Etudes Nationale des Dirigeants Fédéraux de la J.O.C. à Woluwé du vendredi 10 avril au mardi 14 avril 1942,* p. 14 e.v.(*Archives de la JOC/F*-Brussel).

aantonen wat hij moest doen om een goed patriot te zijn ([43]). Te Sint-Lambrechts-Woluwe zette hij uiteen wat er in vaderlandslievend opzicht van de ware kristen (*le citoyen le plus noble et le plus utile*) zowel tijdens de bezetting als daarna verwacht werd. De twee kerngedachten van dat exposé waren, enerzijds, dat de kristen steeds moest gehoorzamen aan de wettige overheid en, anderzijds, wat de toekomst betrof, alles in het werk moest stellen om het nationaal herstel mogelijk te maken. Dit laatste veronderstelde *qu'il mortifie l'esprit de lutte des classes, de partis, de langues et s'élève même au-dessus du particularisme national pour préparer après la guerre, la réconciliation des peuples et leur collaboration dans la justice* ([44]). Verder sprak hij ook nog over sabotage van het bezettingsapparaat, maar dit gedeelte kwam vanzelfsprekend niet voor in de programmabrochure! ([45]).

Niettemin hoopte Seeck de tekst van Dermines uiteenzetting in handen te krijgen, want hij deed zijn inval tijdens de slotvergadering van de Studieweek, die, volgens het programma, zou ingezet worden met de lezing van Dermine. Jammer genoeg voor de *SS-Obersturmführer* had de kanunnik de dag tevoren, maandag 13 april, het woord gevoerd ([46]). Toen Seeck en zijn manschappen de vergaderzaal binnenvielen, liet hij onmiddellijk alle uitgangen bewaken. Er ontstond een geweldig tumult, waarop Cardijn tot kalmte aanmaande en een diskussie met de Duitser begon. Op de vraag van Cardijn naar de reden van die inval, antwoordde de Duitser dat die bijeenkomst niet aan de overheid was meegedeeld en bijgevolg niet toegelaten. Terwijl Cardijn verder praatte, werden alle deelnemers in lange rijen geplaatst om hun identiteit te kontroleren. In het rumoer dat daarmee gepaard ging, verdwenen er enkelen naar de toiletten waar ze kompromitterende dokumenten, die ze bij zich hadden, zoals klandestiene krantjes en vlugschriften, doorspoelden. Eentje slaagde erin de boekentas van Cardijn ongezien door een openstaand venster naar buiten te smokkelen. Een andere deelnemer, minder koelbloedig, peuzelde enkele gevaarlijk geachte papieren op!

Reden voor paniek was er nochtans niet, want de Duitsers gingen op een weinig akkurate manier te werk. Dit bleek o.m. uit het voorval met priester Emmanuel De Neckere, onderpastoor te Moeskroen en JOC-

---

(43) J. DERMINE, *Catéchisme du patriotisme chrétien*, dact., 15 p. (NCWOII, JP 071). Vaak waren de antwoorden nogal dubbelzinnig geformuleerd, zoals bijvoorbeeld in het hoofdstuk 3 over « De gehoorzaamheid ». Op de vraag : *Doit-on obéissance à un pouvoir illégitime?*, luidde het antwoord : *Non, sauf dans les cas où, en tant que gérant de la chose publique, il édicte des mesures qui sont nécessaires au bien commun. Bien commun* is inderdaad een nogal rekbaar begrip, dat iedereen naar eigen goeddunken kan interpreteren.

(44) Zie noot 42, p. 36-37.

(45) *La JOC et la Résistance* (Evdok).

(46) *Ibidem*.

proost, die enkele maanden later, op 9 november 1942, zou worden gefusilleerd. Wanneer hij aan de beurt kwam om zijn identiteit te laten kontroleren, droeg hij in de ene hand zijn aktentas en in de andere zijn regenjas. Beleefd vroeg hij aan een politieman of hij even zijn jas wilde overnemen, zette rustig zijn boekentas op de grond naast zich neer en haalde zijn portefeuille boven die hij aan Seeck zelf overhandigde. De papieren die erin zaten werden zorgvuldig een na een nagekeken en na enkele minuten kreeg De Neckere zijn kleinood terug. De priester groette, nam zijn boekentas op en ging doodkalm naar buiten. Geen enkele politieman die de aktentas had opgemerkt. Hadden ze die opengemaakt, ze zouden er een groot aantal eksemplaren van de klandestiene *La Libre Belgique* in gevonden hebben, die de Neckere naar Moeskroen meenam om ze daar uit te delen ([47]). Ook de Franse jocisten die aan de studieweek deelnamen, kwamen er zonder kleerscheuren vanaf. Zij slaagden erin stiekem te verdwijnen, door zich te verbergen achter een groepje jocisten die al het onderzoek gepasseerd waren. Na twee uur ondervraging en kontrole vertrokken de Duitsers. Niemand werd gearresteerd, maar het belangrijkste gevolg was wel dat de KAJOC nu duidelijk had ondervonden dat de bezetter haar degelijk en wel in het vizier had. Het was een serieuze verwittiging aan het adres van de beweging. Trouwens, onmiddellijk na Woluwe werden zowel Cardijn als Michel enkele keren aan de tand gevoeld. Vruchteloos evenwel, want volgens Gerhard Seeck, die de ondervragingen leidde, zat Cardijn telkens *mit absoluter Ruhe und Gelassenheit* tegenover hem en was het *sehr schwer aus ihm etwas herauszubekommen* ([48]).

Niettemin vreesde Cardijn elk ogenblik aangehouden te worden. Dat blijkt uit een nota die hij direkt na Woluwe opstelde en uit twee brieven die hij richtte aan, enerzijds, de propagandisten, de gewestelijke en de plaatselijke (V)KAJ-JOC(F)-leiders en, anderzijds, aan de gewestelijke en de lokale proosten van de beweging. In de nota ([49]), die voor Jacques Meert bestemd was, vroeg Cardijn dat men *en cas d'absence de ma part*, de KAJ-organizaties van Frankrijk, Portugal, Mexico en Argentinië zou verwittigen *pour qu'on fasse éventuellement des démarches* en dat ook Dr. Carrel over zijn arrestatie zou ingelicht worden ([50]). Voorts drong hij nog aan op het voortzetten van de KAJOC-aktiviteiten en suggereerde hij de samenstelling van een noodkomitee dat, in nauw overleg met de proosten, de beweging moest besturen. Bovendien verzocht hij de financies in handen van Juffr. Sibenaler, de VKAJ-leidster, te geven en richtte tenslotte een oproep tot alle leden om vertrouwen en optimisme te verspreiden en de gelederen te sluiten. Cardijn voorzag zelfs de mogelijkheid dat hij, mocht hij gearresteerd

(47) L. MULLIER, *Monsieur le Vicaire De Neckere*, Brugge, 1945, p. 125-126.
(48) Brief van G. Seeck aan de auteur, 21 november 1981.
(49) *Archief Cardijn*, Dossier 27/1.
(50) Over Dr. Alexis Carrel, zie dok. nr. 13, noot 104.

worden, niet in België zou blijven, want in diezelfde nota vroeg hij aan J. Meert, zijn kleren en andere zaken in een zak en niet in een valies na te sturen, want zoiets was *plus facile à porter qu'une valise au cas où il faudrait voyager*. Op 24 april, dus nauwelijks tien dagen na de bewogen studieweek te Sint-Lambrechts-Woluwe, verstuurde Cardijn de twee hierboven vermelde brieven, die alleen qua aanhef verschilden ([51]). Ook hier luidde zijn boodschap : de werking voortzetten en uitbreiden. Voorts vroeg hij de Almachtige « dat hij ons allen de grootste genade verlene getrouw te blijven aan onze huidige apostolaatsroeping » en zette hij alle Kajotters en Jocisten ertoe aan « te bidden, te communiceren en te offeren », want « zo zullen KAJ en VKAJ sterker dan ooit uit de strijd optreden en heldhaftiger meewerken aan de verovering van de massa der arbeidersjeugd voor Kristus en Kerk ».

Dezelfde dag waarop Cardijn zijn brieven had verzonden, verscheen er in het *Verondnungsblatt* van het militair bestuur, een dekreet dd. 9 april 1942, over de verplichte arbeid in de Belgische mijnen op zon- en feestdagen. Deze tekst lag aan de basis van een konfliktsituatie tussen de Kerk en de Duitse overheid, waarvan Cardijn en enkele van zijn medewerkers onrechtstreeks de gevolgen zouden dragen. De *Verordnung* bepaalde dat de Belgische mijnwerkers verplicht waren « éénmaal in de maand, op een door de ondernemer dezer bedrijven (de mijnen), zijn plaatsvervanger of zijn lasthebber, op aanwijzing van het militair bestuur daartoe te bepalen zondag of wettelijke feestdag, te werken ». Veertien dagen later, op 8 mei, schreven de Belgische bisschoppen een brief naar von Falkenhausen waarin ze tegen de maatregel krachtig protesteerden. « Die verplichting, aldus de bisschoppen, is in stellige tegenspraak met een der hoofdwetten van de Katolieke Kerk en is een rechtstreekse aanslag op de gewetensvrijheid der gelovigen... De vrijheid voor het uitoefenen der godsdienstige verplichtingen blijft voor ieder mens gewaarborgd door 't natuurrecht zelf, en voor een katoliek is de heiliging van de zondag en de geboden Feestdagen een zijner zwaarste plichten » ([52]). Zich o.a. beroepend op art. 46 van de Konventie van Den Haag van 18 oktober 1907, oordeelden zij dat de bezetter ertoe verplicht was de godsdienstige overtuiging en de uitoefening van de eredienst te eerbiedigen. « Bijgevolg heeft de bezettende overheid niet het recht onze werklieden voor de keuze te stellen : ofwel hun zware gewetensplichten niet naleven, ofwel zich blootstellen 't zij aan gevangenis, 't zij aan boete of aan beide tegelijk ». Na er te hebben op gewezen dat de mijnwerkers niet alleen voor het binnenlands verbruik, maar ook en veel meer voor Duitsland produceerden, stelden de bisschoppen zich tevens op als de verdedigers van de arbeiders die men « met alle

(51) Deze brieven werden ons bezorgd door Mevr. M. Fiévez, die wij hiervoor bedanken.
(52) Wij citeren hier de Nederlandse tekst, zoals hij verscheen in het klandestiene blad *De Vrijschutter*, 2e jg., nr. 5. Zie ook LECLEF, *op.cit.*, p. 118-119.

mogelijke middelen zedelijk heeft verplicht in de vreemde werk aan te nemen » ([53]) en gaven ze uiting aan hun mening volgens welke « de herinnering aan de maatregelen door de bezettende overheid tegenover de arbeiders genomen, een der diepste wonden zal blijven, die de Duitse bezetting in het hart der Belgische bevolking zal hebben geslagen ». Het antwoord van von Falkenhausen volgde op 20 mei 1942. In een lange brief aan Kardinaal Van Roey weerlegde hij systematisch alle door de Belgische bisschoppen geuite bezwaren ([54]). Wat de zondagsplicht betrof, stelde de militaire goeverneur b.v. voor de misviering, die toen doorgaans 's zondagsvoormiddags werd gehouden, naar de namiddag te verplaatsen, zoals dat trouwens veelvuldig in Duitsland het geval was.

Dat de koude oorlog tussen het bezettingsbestuur en de Kerk in België voorgoed ingezet was, bleek eveneens uit de perskonferentie van Reeder op 30 mei 1942 ([55]). De *Militärverwaltungschef* viel er scherp uit tegen de Kerk die tot dusver ongehinderd haar werkzaamheden had kunnen verderzetten. « Het militair bestuur, aldus Reeder, heeft de Kerk en haar gelovigen noch bij de uitoefening van de eredienst, noch bij de uitingen van haar godsdienstige overtuiging op de geringste wijze gehinderd. Het is integendeel tot nog toe zo breeddenkend geweest, dat het bij de kerkelijke organen en organizaties een bedrijvigheid heeft geduld, die de voor de bezettingstijd gewoonlijk gedulde bedrijvigheid soms zelfs op merkelijke wijze te buiten ging ». Met die « kerkelijke organizaties » vizeerde hij vooral de scouts en de KAJOC. In het editoriaal van *Volk en Staat* waarmee de toespraak van Reeder bij de lezers werd ingeleid, schreef Jan Brans, de hoofdredakteur van die krant : « Door zijn rede heeft president Reeder te kennen gegeven, dat er door de totnogtoe gevolgde politiek van mildheid en toegevingen een dikke streep wordt gezet » ([56]).

Het zou dus hard tegen hard gaan. De volgende stap in de escalatie werd op 5 juni gezet door Kardinaal Van Roey die antwoordde op de brief van von Falkenhausen ([57]). De Kerkvorst beet fel van zich af en was blijkbaar

(53) De bisschoppen verwijzen hier naar allerlei maatregelen, zoals bijvoorbeeld het uitkammen van de bedrijven, die de bezetter had genomen om in de Belgische nijverheid « overtollig » personeel te creëren, dat dan wel verplicht was naar Duitsland te gaan werken, om in eigen land niet van honger om te komen.

(54) LECLEF, *op.cit.*, p. 119-123.

(55) Voor een verslag van de perskonferentie, in feite een lange toespraak van Reeder tot de opgetrommelde journalisten, zie *Volk en Staat*, 2 juni 1942. — In zijn aktiviteitenverslag voor de periode 15 maart tot 1 juni 1942 had Reeder al gesignaleerd dat de Belgische bisschoppen hun *bischer bewahrten Zurückhaltung* tegenover het bezettingsbestuur hadden laten varen en zich met hun protestbrief van 8 mei *sehr offen auf das rein politische Gebiet* begeven hadden (TB, Nr. 20 — GRMA, TS01, r. 105, fr. 801). Was het een louter toeval dat in datzelfde *Tätigkeitsbericht* Reeder de twee belangrijkste katolieke jeugdorganizaties, de KAJOC en de scouts, duchtig op de korrel nam? Was zijn dreiging beide groeperingen te « verpletteren » geen pressiemiddel om de Belgische kerkelijke overheid opnieuw op « het rechte pad » te brengen? Wij geloven van wel. (Zie p. 191)

(56) *Volk en Staat*, 2 juni 1942.

(57) LECLEF, *op.cit.* p. 124-128.

niet bereid enige toegeving te doen. Wat het verplaatsen van de zondagsmis betrof, onderstreepte hij dat, zelfs indien het Vatikaan ermee zou akkoord gaan, het kompleet onzinnig was « de arbeiders, na uren zwaar labeur in de mijnen, uit te nodigen 's avonds een mis bij te wonen ». Bovendien bestond « het heiligen van de dag des Heren » niet alleen uit het bijwonen van de mis, maar ook uit het zich onthouden van « slaafs werk ». Van Roey repliceerde eveneens uitvoerig op de Duitse kritiek op de houding van de klerus, die het bezettingsregime niet zeer genegen was, door erop te wijzen dat de geestelijken de plicht en het recht hadden « trouw te blijven aan hun vaderland en het volledig herstel te wensen van zijn onafhankelijkheid ».

Ondertussen was de brief van 8 mei van de Kardinaal door middel van vlugschriften en klandestiene bladen onder het publiek verspreid. Ook bij de KAJOC werd dat schrijven in 't geheim op een groot aantal eksemplaren gedrukt en door de leden uitgedeeld. Dit feit lag, zoals wij verder zullen zien, mede aan de basis van de aanhouding van Cardijn. Toen Reeder dat vernam, schreef hij op 6 juni 1942 een striemende brief naar Van Roey ([58]). De *Militärverwaltungschef* deelde mee dat hij *mit peinlicher Ueberraschung* had moeten vaststellen dat de brief van 8 mei overal in het land, en dan nog op een illegale manier, bekend was gemaakt, waardoor *für die Besatzungsmacht eine untragbare Lage* was ontstaan. Hoewel Reeder de Kardinaal er niet direkt van verdacht de verspreiding te hebben georkestreerd, verweet hij hem nochtans zoiets *durch mangelnde Sorgfalt* mogelijk te hebben gemaakt. Dan volgden de dreigingen. De bisschoppen zouden, als verantwoordelijken, gestraft worden met een boete waarvan de omvang evenredig zou zijn aan het aantal in beslag genomen kopieën van de brief van 8 mei. Het juiste bedrag zou na het beëindigen van de enquête vastgesteld worden. Tevens zou het militair bestuur ook overwegen alle voor de openbaarheid bestemde teksten van de kerkelijke overheid, vooral de herderlijke brieven, aan een voorafgaande goedkeuring te onderwerpen. Van Roey gaf niet toe aan die chantage en antwoordde op 11 juni, in naam van alle bisschoppen, dat de publikatie van de brief van 8 mei zonder hun medeweten en tegen hun bedoeling in gebeurd was. Inzake de mogelijke boete, waarmee de bezetter dreigde, deelde de Kardinaal mee dat hij de gelovigen daarover zou informeren, vermits zij ten slotte toch het geld ervoor zouden moeten bijeenbrengen. De eventuele censuur voor o.a. de herderlijke brieven, wees Van Roey kategoriek van de hand. *Nous ne l'accepterons jamais, quoiqu'il advienne*, aldus de Kardinaal ([59]).

(58) GRMA, T175, r. 125, fr. 26503-26504.
(59) LECLEF, *op.cit.*, p. 129-130.

De toestand was nu zo gespannen dat de « koude oorlog » tussen Kerk en bezetter een open konflikt dreigde te worden, waarvan de gevolgen niet te overzien waren. In zijn werk over Kardinaal Van Roey tijdens de bezetting, typeerde Leclef de situatie als volgt : *Le débat en était arrivé à un point particulièrement critique. Le Commandant militair ne pouvait mettre à exécution ses invraisemblables menaces, sans entrer en lutte avec l'Episcopat* ([60]). In die kritieke situatie verscheen er een deus ex machina, die de knoop zou ontwarren : kanunnik Van der Elst. Volgens de versie-Leclef vroeg *une personnalité allemande de passage à Bruxelles* op 18 juni aan Van der Elst, voormalig legeraalmoezenier en pastoor van de parochie Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans te Ukkel, *s'il consentirait à avoir un entretien avec l'Oberkriegsverwaltungsrat Thedieck* om de onenigheid tussen Kerk en militair bestuur uit de wereld te helpen ([61]). Van der Elst aanvaardde de opdracht en, na overleg met de Kardinaal, verklaarde hij tegenover de Duitsers dat Van Roey *ne souhaitait pas de conflit* en *qu'il ne cherchait nullement à créer de l'agitation (Hetze) dans le pays.*

Die versie klopt echter niet met de vizie van Reeder op het inschakelen van Van der Elst. Volgens zijn brief van 7 juli 1942 aan OKH/Gen.Qu.-Abt.Kr.Verw., ging het initiatief tot verzoening zeker niet uit van het militair bestuur, maar *liess der Kardinal bei der Militärwaltung anfragen, ob sie gewillt sei, einen hohen geistlichen zu empfangen, den er mit einer besonderen Mission beauftragt habe* ([62]). De bezettende overheid hield *es für tunlich, sich diesem Einlenkungsversuch des Kardinals nicht zu verchliessen.* Ze was inderdaad van oordeel dat de binnenlandse toestand (vooral de verhoogde eisen inzake ekonomische produktiviteit) *die Vermeidung eines offenen Kampfes mit der katholischen Kirche, die noch weit mehr als die Justiz zweifellos ein besonderen Machtfaktor in Belgien ist, zweckmässig erscheinen liess.* Medebepalend voor het aanvaarden van het *Einlenkungsgesuch* van de Kardinaal was eveneens het feit dat het gedeelte van Reeders perskonferentie van 30 mei, waarin hij de Belgische klerus hekelde, op bevel van hogerhand *(auf zentrale Weisung)* niet in de Duitse pers werd gepubliceerd. Reeder had hieruit begrepen dat de verantwoordelijke instanties te Berlijn een *offizielle Verschärfung der Auseinandersetzung mit der Kirche* als ongewenst beschouwden en konstateerde dat het akuut gevaar voor een open konflikt met de Kerk in België was geweken. Hij vond het zelfs verheugend dat die pacifikatie tot stand was gekomen « zonder dat het militair bestuur aan gezag inboette of toegevingen moest doen ». De Kerk leed evenmin gezichtsverlies, maar voelde wel aan dat de bezetter vast besloten was de schroeven aan te draaien. In een brief van 4 augustus 1942 aan het Vatikaan toonde Van Roey zich over de afloop van het geschil tevreden, maar stelde tevens vast dat, ondanks de

(60) *Id.*, p. 130.
(61) *Ibidem.*
(62) GRMA, T501, r. 106, fr. 1022-1023.

godsvrede, er nog tal van priesters leden onder *les vexations les plus arbitraires* (63). *Les derniers temps surtout,* aldus de Kardinaal, *des vicaires, des professeurs, des curés, des doyens, des aumôniers d'Action Catholique (notamment le Chanoine Cardijn, aumônier général des Jocistes, et l'aumônier adjoint, l'abbé Magnus) ont été arrêtés sans motifs raisonnables; ils restent en prison et sont traités de façon indigne.*

De KAJOC liet zich door het konflikt Kerk-Militair Bestuur, dat op het hoogste niveau werd uitgevochten, niet beïnvloeden en ook na de serieuze verwittiging van Reeder tijdens zijn perskonferentie op 30 mei, zette de beweging haar aktiviteiten gewoon voort. Wij zagen dat Cardijn reeds zijn voorzorgen had genomen na de Studieweek te Sint-Lambrechts-Woluwe, maar dat belette hem niet verder deel te nemen aan vergaderingen en er het woord te voeren. De JOC riskeerde het zelfs bijeenkomsten te organizeren die vooral als public-relations bedoeld waren, dus ook op niet-leden gericht. Vanaf mei 1942 werden er in elke federatie dergelijke vergaderingen gehouden. Het doel ervan was *de faire connaître notre activité jociste et notre conception de l'éducation de la jeunesse ouvrière aux personnalités de la région, les personnalités seront donc spécialement visitées et invitées à cette réalisation jociste* (64). Die *séances d'information* verliepen steeds volgens eenzelfde stramien en kenden een grote toeloop (65). Zo ook te Brussel op zondag 7 juni 1942. Die dag hield de JOC haar informatievergadering in de nokvolle feestzaal van het *Institut Sainte-Marie* aan de Haachtsesteenweg. Naast een *jeunesse enthousiaste et pleine d'entrain* namen ook talrijke personaliteiten deel aan deze door Cardijn voorgezeten zitting, o.a. graaf Henri Carton de Wiart, de oud-ministers Joseph Pholien en Charles du Bus de Warnaffe, volksvertegenwoordiger Fieullien, de dekens van Brussel, de sekretarissen-generaal Delmer en Snoy (66). Het verslag over twee jaar JOC-aktiviteit werd voorgesteld door Emilie Arnould, voorzitster van de JOCF, waarin ze de klemtoon legde op de voortzetting van de meeste aktiviteiten ondanks de vele verbodsbepalingen die moesten omzeild worden. Daarna kwamen nog Victor Michel en Cardijn zelf aan het woord. De eerste hield *un discours ardent et plein d'audace.* Hij verwierp met klem elke toegeving aan de idee van een eenheidsjeugd en eiste, nu en later, een volledige autonomie voor de Kajottersbeweging. Cardijn besloot de bijeenkomst *par une allocation pleine de flamme dans laquelle il a proclamé que les Jeunesses Jocistes*

---

(63) LECLEF, *op.cit.*, op.cit., p. 134.

(64) *Archief Cardijn,* dossier 487.

(65) Er werden informatievergaderingen gehouden te Luik, Namen, Charleroi, La Louvière, Doornik en Brussel. Het programma zag eruit als volgt : *1. Entrée des drapeaux; 2. Chant jociste; 3. Prière jociste; 4. La JOC et la JOCF depuis deux ans; 5. Chœur parlé : rebâtir le monde; 6. Chant « Notre Devise »; 7. Regards vers l'avenir; 8. Chœur parlé; 9. Chant.* (*Archief Cardijn,* dossier 487).

(66) Een verslag van de vergadering werd gepubliceerd in P. DELANDSHEERE en A. OOMS, *op.cit.*, deel II, p. 236-237.

participeraient avec leurs drapeaux au défilé de la Victoire. De kroniekschrijvers Delandsheere en Ooms eindigden hun relaas met de genoeglijke opmerking : *Tout ceci au nez et à la barbe de l'occupant*.

De bezetter had er echter meer dan genoeg van steeds maar opnieuw de Kajotters de pin op de neus te zetten, zonder dat ze daarmee rekening hielden. Bovendien was het tijdstip goed gekozen om toe te slaan. De Kardinaal had ruzie met het militair bestuur en een coup tegen de KAJOC kon de Kerkvorst er alleen maar toe aanzetten zich wat inschikkelijker te tonen ([67]). Op donderdag 11 juni greep de Sipo-SD in. Cardijn en drie andere vooraanstaande KAJOC-leiders, Jef Deschuyffeleer, Victor Michel en priester Magnus werden opgepakt en naar het hoofdkwartier van de Duitse politie aan de Louizalaan gevoerd. Voor alle vier luidde de beschuldiging : het houden van niet-aangevraagde vergaderingen en het verspreiden op grote schaal van de brief van 8 mei 1942 van de Belgische bisschoppen over het zondagswerk in de mijnen. Op 19 juni werd hun aanhouding bevestigd en verlengd, want alle vier *erschweren durch Leugnen und Verdrehungen die Ermittlungen, so dass diese noch nicht zum Abschluss gebracht werden konnten* ([68]).

Op 11 juni werd Cardijn het eerst gedurende één uur ondervraagd over de JOC-studieweek te Woluwe, waarvoor geen toelating was gevraagd. De drie anderen werden daarna eveneens aan een verhoor onderworpen. Tegen de middag werden de vier gearresteerden naar de gevangenis van Sint-Gillis overgebracht waar ze ieder in een afzonderlijke cel werden gezet. De volgende dag werden ze, na de interneringsformaliteiten te hebben vervuld, naar een andere cel verplaatst. Voor Cardijn werd dat het nummer 93. Van maandag 13 tot zaterdag 27 juni werd de KAJOC-proost zes keer door de Sipo-SD ondervraagd ([69]). Hij werd vooral aan de tand gevoeld over de brief van Van Roey van 8 mei. De ondervragers wilden Cardijn blijkbaar doen toegeven dat hij die brief van de Kardinaal zelf, zoniet van iemand uit diens entourage had gekregen. Cardijn verweerde zich dapper, maar werd wel wat in het nauw gedreven toen men hem de verklaring van Jef Deschuyffeleer voorlas. Deze beweerde dat Cardijn de brief in kwestie tijdens een proostenvergadering had voorgelezen en daarbij had verklaard dat hij dat dokument van de Kardinaal zelf had gekregen. Bovendien zou hij, op verzoek van enkele aanwezigen, eksemplaren van dat schrijven hebben uitgedeeld. Het was trouwens daar dat Deschuyffeleer er eveneens een kopie van ontving. *Ils veulent me faire*

(67) Ook Paul Struye legde op 18 juni 1942 in zijn onuitgegeven *Oorlgsdagboek* een duidelijk verband tussen het konflikt Kardinaal-Militair Bestuur en de aanhouding van Cardijn (NCWOII).

(68) Zie de dossiers Cardijn (nr. 84027), Magnus (nr. 40156), Deschuyffeleer (nr. 1435) en Michel (nr. 87153) in het *Ministerie van Volksgezondheid, Dienst Oorlogsgetroffenen* (Brussel) (voortaan MVG).

(69) Een globaal overzicht van de verhoren vindt men in Dok. nr. 1.

avouer que j'ai reçu cette lettre du Cardinal ([70]), aldus een verbolgen Cardijn, die natuurlijk niet kon vermoeden dat zo'n bevestiging de Duitsers uitstekend gelegen zou komen. Met een bevestigend antwoord van de KAJOC-proost konden ze Van Roey op een leugen betrappen, daar waar deze laatste in zijn brief van 11 juni had gesteld dat de verspreiding van het schrijven van 8 mei *à notre issu et contre notre intention* was gebeurd. Het enige wat Cardijn uiteindelijk toegaf was dat hij een kopie van de brief op een goeie morgen in zijn brievenbus had gevonden en dat hij hem wel degelijk op een vergadering had voorgelezen en had laten afdrukken. Wie dit laatste had gedaan en op welke oplage kon hij zich niet meer herinneren.

Tussendoor werd Cardijn nog gehoord over twee boeken die men in zijn biblioteek had gevonden. « *Mein Kampf* » en « *De Mythe der 20ste Eeuw* » van A. Rosenberg, waarin hij enkele passages had geannoteerd. Hij zei niet meer te weten van wie die annotaties waren, want hij had de boeken meermaals uitgeleend. De ondervrager drong niet verder aan. De laatste keer dat Cardijn bij de Sipo-SD werd geroepen was op 27 juni. Die dag zat hij samen met Deschuyffeleer in hetzelfde lokaal, waar ze door Gerhard Seeck zouden ondervraagd worden. *C'était probablement pour nous confronter,* schreef Cardijn, *mais il ne put nous recevoir. Un autre agent nous posa pour la forme quelques questions banales et nous fûmes ramenés à Saint-Gilles. Ce fut mon dernier interrogatoire* ([71]). Dat de KAJOC-proost verder niet meer werd lastiggevallen, kan wellicht worden verklaard door de détente die er vanaf eind juni in de relaties Kerk-Militair Bestuur was opgetreden. Dat hij echter nog twee maanden in hechtenis bleef mag o.i. worden toegeschreven aan communicatiestoornissen, om niet te zeggen onenigheid, tussen de Sipo-SD en de *Militärverwaltung.* Hierop komen we later terug, wanneer we het over de onderhandelingen met het oog op Cardijns vrijlating zullen hebben.

DE INHOUD VAN DE NOTITIES

Cardijns aantekeningen zijn in meer dan een opzicht interessant. Ze leren ons heel wat, niet alleen over het dagelijke leven in de gevangenis, maar ook over zijn relaties met de buitenwereld, de bekommernissen van de proost over het behoud en de toekomst van de KAJOC en zijn spiritualiteit.

Typerend voor Cardijn is dat hij in zijn nota's veel aandacht schonk aan zijn metgezellen, die zijn humeur en zijn gedrag blijkbaar sterk hebben beïnvloed. De dag zelf van zijn arrestatie werd hij samen met twee stropers

(70) Zie Dok. nr. 7.
(71) Zie Dok. nr. 1.

en twee Antwerpse mecaniciens, beschuldigd van sabotage, in cel 1 te Sint-Gillis opgesloten. 's Anderdaags, op 12 juni, werd hij overgebracht naar cel 93 waar hij het gezelschap kreeg van Broeder Schaus, leraar aan het O.L.Vrouwinstituut te Laken. De man was tot bloedens toe geslagen en derhalve weinig mededeelzaam ([72]). Er was ook nog een arbeider uit Haren, aangehouden wegens diefstal van kolen, die gelukkig voor wat voedsel zorgde wanneer hij van een of andere karwei terugkwam. De volgende dag kwam een Frans soldaat, ontvlucht uit een krijgsgevangenenkamp nog het gezelschap vervoegen, maar verdween al na drie dagen.« Vermits de arbeider bijna de hele dag uit werken was, was het leven in de cel kalm en was het gemakkelijk te mediteren, bidden, studeren en lezen » ([73]). Op woensdag 24 juni vertrok de arbeider echter met een groep van 100 gevangenen naar Merksplas en verhuisde Cardijn naar cel 88, broeder Schaus achterlatend. Hier ontmoette hij een politieagent uit Etterbeek en « een heer uit Schaarbeek ». Van studeren en schrijven kwam in die nieuwe omgeving niet veel terecht, van ontspanning des te meer. De eerste avond al werd Cardijn tot een partijtje kaart uitgenodigd, dat niet minder dan twee uur duurde. Tijdens het spel werd een vierde gevangene binnengebracht. Cardijn besefte dat hij zich nu geen illuzies meer moest maken over het verrichten van intellektueel werk : « Vaarwel studeren en schrijven. Een nieuw offer dat ik ook bij de andere mag voegen » ([74]). Gelukkig voor hem, werd hij twee dagen later, op vrijdag 26 juni, naar de gevangenis van Vorst overgebracht, waar hij in cel 104 terechtkwam bij Arthur Haulot, de leider van de Jonge Socialistische Wacht, de jood Max Goldberg en Jean Decoster uit Sint-Truiden ([75]). Hij begon er zowat genoeg van te krijgen : « In de vier cellen waarlangs ik passeerde, heb ik reeds een interessante kollektie van 13 makkers ontmoet. Het is niet altijd lollig! » ([76]). Nochtans zou hij goed met Haulot opschieten, hoewel deze laatste als « een volslagen ateïst, zonder de minste godsdienstige behoefte » overkwam ([77]). Die aanvankelijke argwaan zou echter spoedig in een reële vriendschap voor de socialistische jeugdleider omslaan. Cardijn liet zelfs de vier lezingen, die hij tijdens de studieweek te Sint-Lambrechts-Woluwe hield, in de gevangenis binnensmokkelen om ze samen met Haulot te bespreken. Die gedachtenwisseling resulteerde in het uitwisselen van nota's, die ook de verantwoordelijke instanties van de Belgische socialistische beweging en van de KAJOC buiten de gevangenis bereikten en waarmee de basis werd gelegd voor de na de oorlog opgerichte Nationale Raad voor de Jeugd ([78]). Toen Haulot op

(72) Zie Dok. nr. 1, noot 9.
(73) Dok. nr. 1.
(74) Dok. nr. 6.
(75) Over Max Goldberg en Jean Decoster, zie resp. Dok. nr. 8, noot 68 en Dok. nr. 13, noot 103.
(76) Dok. nr. 11.
(77) Dok. nr. 16.
(78) De gesprekken Cardijn-Haulot en de oprichting van de Nationale Jeugdraad, werden uitvoerig door F. Selleslagh en J. Gotovitch behandeld in de *Mededelingen* van het NCWOII, nr. 8, maart 1978, p. 32 tot 51.

9 juli 1942 uit de cel werd gehaald om op transport te worden gezet, noteerde Cardijn: « Een beproeving! Haulot is vertrokken... » ([79]). De volgende dagen zou hij nog voortdurend informeren naar die boeiende gesprekspartner, wiens plaats enige tijd later door een Poolse jood zou worden ingenomen. In 't begin wantrouwde Cardijn hem, omdat de jood blijkbaar niet erg spraakzaam was. Later ebte dat wantrouwen weg en kwam er een soliede vriendschap tot stand, die na de oorlog bleef voortbestaan ([80]).

Na Haulot was het definitief gedaan met studeren, lezen en het voeren van interessante diskussies. « Werken is moeilijk, omdat men de hele dag kaart speelt, zingt en praat over de meest dubbelzinnige zaken. Wat 'n wereldje! » ([81]). Een voor een vertrokken Jean Decoster, Max Goldberg en de Poolse jood, Leskie. De Brusselse priester Gripekoven kwam nog een tijdje in de cel van Cardijn, die op 21 augustus zijn laatste verhuis meemaakte. Die dag belandde hij in cel 97 bij zijn adjunkt, proost Magnus en zes andere gevangenen. Lang bleef hij er niet, want op 2 september werd hij vrijgelaten. Zowel met Magnus als met Jef Deschuyffeleer had Cardijn voordien al kontakten, echter niet met Victor Michel. Hij gaf regelmatig boodschappen door aan Deschuyffeleer en Magnus, die nauwelijks een paar cellen van de zijne verwijderd opgesloten waren ([82]) en slaagde er vooral tijdens de wandelingen op de binnenplaats in met de twee enkele woorden te wisselen of iets te overhandigen. « Maak de pakjes die voor Jef bestemd zijn zo dun mogelijk, schreef Cardijn op 17 juli naar zijn korrespondenten buiten de gevangenis, ik kan ze hem slechts op het binnenplein overhandigen en hij moet ze direkt in zijn zak kunnen stoppen om niet opgemerkt te worden door de bewakers, die streng toezicht houden. Zij keren ook vaak de zakken binnenste buiten ». Op een bepaald moment werd Jef Dechuyffeleer aangeduid om tijdens het dagelijks rondjeslopen als turnleraar voor de medegevangenen te fungeren. Cardijn was een van zijn « leerlingen ». « Of hij er toe gekomen is mij in de pas te houden met de anderen staat nergens geboekt, maar dat valt te betwijfelen », merkte de kanunnik ironisch op ([83]).

Zoals alle gevangenen hechtte Cardijn veel belang aan al het materiële dat zijn verblijf in de cel draaglijk kon maken. De korte periode die hij in de gevangenis van Sint-Gillis doorbracht (12 tot 26 juni) was in dat opzicht wellicht de beste (« Het eten is beter dan men mocht verwachten »). In Vorst liet de toestand daarentegen veel te wensen over. « Alles is er in elk opzicht (eten, dagindeling, wandelingen, netheid) slechter dan te Sint-

(79) Dok. nr. 18; *id.*, noot 137.
(80) Dok. nr. 20, noot 140.
(81) Dok. nr. 22.
(82) Dok. nr. 23.
(83) *Jef Deschuyffeleer (1913-1959)*, Brussel, 1960, p. 63 en 112.

Gillis », noteerde Cardijn, die aandrong om pakjes met voedsel en linnen te krijgen. Ook om een of meerdere pakjes tabak verzocht hij telkens hij een briefje naar zijn vrienden buiten de gevangenis smokkelde. Dan zou hij tenminste de twee pijpen kunnen gebruiken die men hem gelaten had. « Vergeet niet mij elke week wat Semois en lucifers te bezorgen. Er ligt Semois-tabak bij mijn broer en ook in de kelder van de Paleizenstraat » (84). Wanneer hij te lang op wat rookgerief moest wachten, uitte hij zijn ongenoegen over de niet-rokers die zijn pakjes klaarmaakten. « Het valt op dat zij die voor de pakjes instaan geen rokers zijn, want anders zouden zij niet de lucifertjes en de tabak vergeten ». Om die mensen te tonen hoe belangrijk het wel was in de gevangenis over een paffertje te kunnen beschikken, schreef hij hen dat men « iemand die in de nor zit geen groter genoegen kan doen dan hem een sigaret en een lucifer te bezorgen » (85).

Voor de zestigjarige Cardijn was het geen sinecure elke dag opnieuw *paillasse par terre* te moeten slapen. « Mijn ouwe knoken zijn er helemaal stijf van » (86). Dat hij vaak over het slechte eten kloeg en zoveel mogelijk om vers en licht voedsel smeekte, had te maken met zijn zwakke ingewanden, waardoor hij voortdurend met krisissen van enteritis te kampen had (87). « Mijn darmen spelen mij lelijk parten... De diarree bereikte gisteren en vannacht haar hoogtepunt. De sluizen waren ononderbroken geopend. Dat is niet leuk... zeker niet voor mijn metgezellen, tijdens zo'n hitte. Dat alles heb ik zeker aan dit regime te danken... » (88). Wat hij te Vorst voorgeschoteld kreeg was gewoonweg « onuitstaanbaar voor mijn darmen en put mij volledig uit » (89). Op zo'n momenten denkt hij met een zekere heimwee terug naar zijn opsluiting te Sint-Gillis, waar alles zoveel beter was. Toch waren er enkele « feestelijke » uitschieters, zoals toen hij van zijn familie in Halle wat goudgele rijstebrij ontving. « De rijstpap is nog even goed als 26 jaar geleden! », riep Cardijn gelukkig als een kind uit (90). Het regelmatig toesturen van voedselpakketten was echter maar een druppel op een hete plaat. Cardijn bleef lijden onder darmstoornissen en zocht meer dan eens de gevangenisdokter op. Die onderzocht hem... en stuurde hem telkens terug naar de cel. « Men zou hem moeten kunnen wijsmaken dat ik darm- of niertuberculose heb! », meende hij en zag hierin een middel om vrij te komen (91). Zijn vrienden buiten de gevangenis probeerden alvast dat argument van een wankele gezondheid in het voordeel van de kanunnik uit te spelen. Ze deden hiervoor een beroep op Cardijns huisdokter, Dr. Ros-

(84) Dok. nr. 17.
(85) Dok. nr. 21.
(86) Dok. nr. 11.
(87) Al vóór de oorlog had Cardijn fel geleden onder darmaandoeningen (Interview van E. Arnould door de auteur, 17 augustus 1979).
(88) Dok. nrs. 11 en 12.
(89) Dok. nr. 15.
(90) Dok. nr. 16.
(91) Dok. nr. 21.

man, die onmiddellijk bereid was een brief met gegevens over de precaire gezondheid van zijn kliënt te sturen naar zijn Duitse kollega, Dr. Pfau, de *Wehrmacht*-arts die de proost te Vorst had onderzocht. Ook Cardijns broer, Charles, richtte zich schriftelijk tot advokaat de Radzitzky, opdat die een spoedige vrijlating zou bepleiten, want « de broze gezondheid van mijn broer doet mij op korte termijn een fatale afloop vrezen, indien hij nog langer in de gevangenis moet blijven » ([92]). Geen van beide initiatieven werd echter met sukses bekroond, de bezetter was niet te vermurwen.

Enig soelaas vond Cardijn in zijn regelmatige kontakten met de buitenwereld. Over het ontstaan van die relaties zijn er twee, uiteenlopende, getuigenissen voorhanden, dat van Arthur Haulot en dat van Zuster Ignace (Vanderhelpen). Deze laatste was tot september 1943 overste van de zusters die te Vorst in dienst waren ([93]). Over zijn eerste ontmoeting met de KAJOC-proost en het kontakt met de zusters, die de verbinding met buiten zouden verzekeren, vertelt Haulot het volgende : *Lorsqu'on nous a transféré de Saint-Gilles à Forest, j'ai remarqué dans la cour une « soutane ». Je me suis rapproché, c'était Cardijn. Nous avons été mis dans la même cellule, au 104, au premier étage, ensemble avec un jeune juif. Dans la cellule on s'est embrassé et on a fait plus ample connaissance. Cherchant à entrer en contact avec le monde extérieur, je suis monté sur un tabouret qui se trouvait devant la fenêtre. Je commence à frapper sur les vitres carrées qui sont enchassées dans du plomb et du mastic. Cardijn me dit :« Qu'est-ce que vous allez faire? ». Je savais que dans pratiquement toutes les cellules il y a toujours une vitre qui bouge si on frappe dessus, parce que le mastic s'est rétréci. Au bout d'un quart d'heure j'avais enlevé un carreau que je pourrais facilement remettre en place en cas d'alerte. Je regarde par la fenêtre et je vois que notre cellule donnait sur un jardin. Je dis à Cardijn ce que je vois, qui me dit que cela doit être le jardin des sœurs qui sont responsables du service hospitalier de la prison. Au bout d'un certain temps, j'aperçois une grande cornette qui traverse paisiblement le jardin. J'ai commencé à l'appeler en disant : « Chanoine Cardijn ici, chanoine Cardijn ici... ». Peu de temps après elle est revenue avec une deuxième qui était sans doute sa supérieure. Je dis à nouveau : « Cardijn ici, je vous envoie une preuve ». Je*

(92) Dok. nr. 21; *id.*, noot 148. Over de initiatieven van de Radzitzky, zie p. 225.

(93) De gevangenis van Vorst was in se een vrouwengevangenis. Wegens plaatsgebrek in de nabije gevangenis van Sint-Gillis, schakelde de bezetter ook Vleugel B van Vorst in voor de opvang van mannelijke gevangenen. De Zusters van de Kongregatie *Sœurs de la Providence et de l'Immaculée Conception* met hoofdzetel te Champion (Namen), waren al lang vóór de oorlog belast met de bewaking en de zielezorg van de vrouwelijke gedetineerden. Toen in oktober 1941 een gedeelte van Vorst door de *Wehrmacht* werd ingepalmd, bleven de zusters weliswaar in Vleugel B werkzaam, maar dan uitsluitend om voor de zieken te zorgen en intendance-zaken te regelen. De bewaking was dan toevertrouwd aan Duitse soldaten. (Brief van 18 oktober 1978 van het Bestuur der Strafinrichtingen en brieven van 30 oktober en 27 november 1978 van Zuster Jean-Marie Halleux, overste te Champion, aan de auteur — Zie ook in het onuitgegeven gedenkboek van de Zusters het hoofdstuk *Activités des Sœurs).*